

Ա. Հ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԸՆԿՈՒԶԵՆԻ

ԵՐԵՎԱՆ - 1955

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
НАУЧНО-ПОПУЛЯРНАЯ СЕРИЯ

18

А. О. ГРИГОРЯН

ՀԱՅԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳԻՏԱԿԱՆ-ՀԱՆՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ՍԵՐԻԱ

18

Ա. Հ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԸՆԿՈՒՁԵՆԻ

ՀԱՅԿԱՅԱՆ ՍՍՌԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1955

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
Խմբագրական-հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայկական ՍՍՌ-ում ընկուզենին կարևոր նշանակու-
թյուն ունեցող պտղատու ծառատեսակ է: Նրա պտուղները
պիտանի են ուտելու համար և նրանցից ստացված յուղը
կարելի է օգտագործել ճաշերի մեջ: Միջուկի յուղը լայնո-
րեն օգտագործվում է նաև տեխնիկական նպատակներին, օրի-
նակ, մի շարք եթերային յուղեր ստանալու, ինչպես նաև
յուղաներկ, բարձրորակ լաք, տպագրական թանաք, քի-
միական տուշ, օճառ և այլ նյութեր պատրաստելու համար:

Ըստ գիտական տվյալների, անհրաժեշտ մաքրությամբ
պայմաններում ստացված ընկուզյի յուղը, առանց փոփո-
խությամբ պահպանվում է մինչև 2 տարի:

Բժշկության մեջ ընկուզյի յուղը գործադրվում է որ-
պես ճիճվահան միջոց և աչքի մի շարք հիվանդությու-
նների բուժման, ինչպես նաև մաշկն արևի այրվածքներից
պահպանելու համար:

Ընկուզյի քուսպը սննդարար է և օգտագործվում է
իրրև անասնակեր:

Հայկական ՍՍՌ-ում ընկուզյի միջուկի, խաղողի
հյութի և ալյուրի խառնուրդից պատրաստվում է «սուճուխ»
կամ «չուչխել»:

Տեղական ագրարնախնայությունը միջուկն օգտագոր-
ծում է ազգային ճաշերի մեջ յուղի փոխարեն կամ որպես
խալարտ (գարնիր):

Սննդի արդյունաբերության մեջ ընկուզյը գործա-
դրվում է զանազան տեսակի հրուշակեղեն՝ հալվա, գոգի-
նախ, խորիզ և կոնֆետեղեն պատրաստելու համար: Վեր-

Ջապէս ընկույզի խակ պտուղներից մուրաբա է պատ-
րաստվում:

Ընկույզի միջուկը սննդարար մեծ արժեք ունի և բո-
կալորիականութեան ցորենի հացին գերազանցում է 3 ան-
գամ, մսին՝ 4, կարտոֆիլին՝ 8, կաթին՝ 15, տանձի պտուղ-
ներին՝ 14 անգամ: 20 ընկույզը կարող է բավարարել
մարդու օրական պահանջը ճարպի նկատմամբ և սպիտա-
կուցային նյութերի օրական պահանջի 1/6 մասը:

Ըստ Ֆ. Վ. Յերևիտինովի ընկույզի միջուկը պարու-
նակում է 60—65 տոկոս յուղ, 16—18 տոկոս սպիտակուց-
ներ, 12—13 տոկոս անապոտ էքստրակտային նյութեր,
2,5—3 տոկոս թաղանթանյութ և մինչև 2 տոկոս ջուր:
Ըստ մեր տվյալների, տեղական ընկույզների միջուկը մի-
ջին հաշվով պարունակում է 71—74 տոկոս յուղ, այսինքն
զգալիորեն ավելի շատ, քան Միութեան մյուս ռեսպուբ-
լիկաներում աճող ընկույզները:

Ընկույզենու ընափայտը ամուր է, գիմացկուն, հեշտ
մշակվող, և հիանալի հղկվող: Նրա տեսակարար կշիռը հա-
վասար է 0,67—0,68-ի: Իր գույնի, բնական ամրութեան և
գեղեցիկության շնորհիվ այն օգտագործվում է զանազան
նպատակներով: Բնափայտը, հատկապես ծառեղունդը, դնա-
հատվում է որպես արժեքավոր շինանյութ բարձրորակ
կահույք պատրաստելու համար: Չորանալուց հետո չի փչա-
նում և տեղք չի կորցնում: Նրանից ստանում են ամե-
նագեղեցիկ ֆաներաներ, որոնք օգտագործվում են պահա-
րանների, հանդերձարանների և այլ թանկարժեք կահույք
պատրաստելու համար:

Ընկույզենու կեղևը և պտղի կանաչ պատյանն օգտա-
գործում են կաշի դաբաղելու համար:

Ծառի կեղևի, տերևների, արմատների և պտուղների
կանաչ պատյանի մեջ կան սև և շագանակագույն ներկա-
նյութեր, որոնք օգտագործվում են տեքստիլ արդյունաբե-
րության մեջ բրդյա և մետաքսյա գործվածքներ ներկելու
համար:

Տեղական աղագրանակչութունը այդ ներկերն օգտա-
գործում է նաև գորգեր գործելու ժամանակ:

Տերևները հարուստ են եթերային յուղերով, հոտավետ
և դաբաղային նյութերով:

Ընկույզենին համարվում է „C“ վիտամինի արտա-
գրութեան աղբյուրներից մեկը:

Այսպիսով, ընկույզենու ծառի մասերը, սկսած ար-
մատներից մինչև տերևները, կարող են լայն կերպով
օգտագործվել ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյու-
ղերում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ վերոնշյալ արժանիքների
հետ միասին, ընկույզենին իր արագ աճի, հզոր, գմբեթաձև
աղարթի, մուգ կանաչավուն տերևների և ընի ու կմախ-
քային ճյուղերի գեղեցիկ սպիտակավուն կեղևի շնոր-
հիվ բավական արժեքավոր ծառատեսակ է քաղաքների,
գյուղերի, հանդստյան տների, հիվանդանոցների, դպրոց-
ների, մանկահարապարակների, փողոցների ու ճանապարհ-
ների կանաչադաբաղման համար:

Ընկույզենին բարձր է գնահատվում նաև իր պտուղ-
ների պահունակության և բարձր փոխադրակրթության հա-
մար, որի շնորհիվ հնարավոր է թափով վիճակում փոխա-
դրել նույնիսկ այնտեղ, որտեղ պատկերացում չունեն
խնձորի, տանձի, սալորի և այլ մրգերի մասին: Ընկույզե-
նին կարելի է մշակել սարերում, ձորերում, ամենահեռու
տեղերում և այլ կուլտուրաների մշակման համար անմատ-
չելի շրջաններում ու վայրերում:

ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնագրանական ուսումնասիրություններից պարզվում
է, որ ընկույզենու նախնիները գոյություն են ունեցել դեռ
միջին մեզոգոյան դարաշրջանի վերջերում:

Ըստ գրական տվյալների, հին էպոսայում ընկույզե-

նին երկրագնդի վրա ավելի շատ է տարածված եղել, քան այժմ մեր էպոխայում:

Ընկուզենու ծագման հարցը երկար ժամանակ մնացել է անհայտ: Որոշ հեղինակներ նրա հայրենիքը համարել են Միջերկրական ծովի շրջանները, մյուսները Փոքր Ասիայի միջին մասերը, գլխավորապես Սև ծովի հարավային ափերը: Մի այլ խումբ ուսումնասիրողներ գտնում են, որ ընկուզենու հայրենիքը ավելի ընդարձակ է եղել, այն ձգվել է Միջերկրական ծովից մինչև Միջին Ասիա:

Այսպիսով, ընկուզենու ծագման շրջանը, հետևաբար և նրա սկզբնական ձևագոյացման շրջանը բավական մեծ է եղել:

Հեղինակների գերակշռող մեծամասնությունը ընկուզենու հայրենիքը համարում է Հյուսիսային Իրանը:

Փոքր Ասիան, որի մեջ մտնում է նաև Հայաստանը, անմիջապես հստակ է բոլորի կողմից ընկուզենու հայրենիքը ճանաչված՝ Հյուսիսային Իրանին, հետևապես Հայաստանը նույնպես կարելի է համարել ընկուզենու հայրենիքը: Այդ սպացուցվում է նրանով, որ Հայաստանում գոյություն ունեն ընկուզենու բազմաթիվ և բազմաափսի թե՛ վայրի, և թե՛ կուլտուրականացված ձևեր:

ՍՍՌՄ-ում բավական տարածված են ինչպես վայրի, նույնպես և կուլտուրական ընկուզենու տեսակները: Վայրի ընկուզենին մեծ չափերով տարածված է Միջին Ասիայում, իսկ Կովկասում նա մեծ մասամբ տարածված է կուլտուրականացած, մասամբ էլ վայրի վիճակում: Ընկուզենու անտառներ կան միայն հազվադեպ տեղերում:

ՍՍՌՄ-ի միջին եվրոպական մասերում ընկուզենու կարելի է հանդիպել մինչև 52 աստիճան հյուսիսային լայնություն վայրերում: Դրանից ավելի հյուսիս թե՛ ընկուզենու հատ ու կենտ ծառեր կան, բայց բերք չեն տալիս:

ՍՍՌՄ-ում ընկուզենու ամենատարածված շրջանը հանդիսանում է Միջին Ասիան, այդտեղ են գտնվում նաև երկրագնդի վրա տարածված վայրի ընկուզենու ամենա-

մեծ մասսիվները, գլխավորապես հարավային Կիրգիզիստանում, որտեղ նա աճում է մինչև 2200 մետր ծովի մակերևույթից բարձր վայրերում:

Սովետական Միությունում ընկուզենին հիմնականում տարածված է և մշակվում է Հարավում՝ Միջին Ասիական տեսպուրիկաներում, Արևմտում, Մոլդավիայում, Հարավային Ուկրաինայում, Վրաստանում, Աբխազիայում և Հայաստանում:

Բացի ՍՍՌՄ-ից, ընկուզենին վայրի վիճակում տարածված է Հյուսիսային Իրանում, Փոքր Ասիայում, Բալկանյան թերակղզում, Ավդանստանում, Բելուջստանում, Հյուսիս-արևմտյան Հիմալայում, Տիբետում, Հնդկաստանում, Հյուսիսային Չինաստանում, Կորեայում, Յապոնիայում և այլն:

Ընկուզենին լայն կերպով մշակվում է Ֆրանսիայում, Իտալիայում, Իսպանիայում, Իրանում, Չինաստանում, Ճապոնիայում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ում, գլխավորապես Կալիֆոռնիայում:

Ավելի քիչ չափով ընկուզենին տարածված է Անգլիայում, Գերմանիայում: Փոքր քանակությամբ ընկուզենի աճեցվում է նաև Սիրիայում, Պաղեստինում, Իրաքում, Բրազիլիայում, Նոր Զելանդիայում:

Հայկական ՍՍՌ-ում ընկուզենին հաջողությամբ աճում և պտղաբերում է մի շարք շրջաններում, ծովի մակերևույթից 350—2000 մետր բարձրության վրա, գլխավորապես Աղիգբեկովի, Գորիսի, Ղափանի, Աշտարակի, Կոտայքի, Շահումյանի, Ալավերդու, Իջևանի, Շամշադինի և այլ շրջաններում:

Ռեսպուբլիկայի այդեզոքծական շրջաններում ընկուզենին մշակվում է այդիներ շուրջը, այգեմիջյան ճանապարհների, սոռգման ջրանցքների և առուների, ինչպես նաև ճանապարհների և խճուղիների երկարությամբ: Առանձին խմբերով կամ հատ-հատ ծառերի ձևով աճում է անտառներում, ձորերում, սարավանջերում:

1952 թ. կատարված ալգինների ցուցակագրման տըվյալներով Հայկական ՍՍՌ-ում կար 4.173.700 պտղատու ծառատեսակ, այդ թվում 122.900 ընկուզենի, որը կազմում է պտղատու ծառատեսակների 2,90%-ը: Ալգինների ընդհանուր տարածությունը կազմում է 21.483 հեկտար, որից ընկուզենու տակ է գտնվում 1.225 հեկտար, կամ 60/0:

Ընդհանուր առմամբ սեռապարիկայում մեծ թվով ընկուզենու ծառեր կան կոլտնտեսությունների ալգիններում և կոլտնտեսականների տնտեսերձ հողերում, իսկ սովխոզներում և պետական այլ տնտեսություններում ընկուզենի քիչ կա, ընդ որում դրանք հիմնականում երիտասարդ և դեռ պտղաբերություն չունեցած տնկարքներ են: Այդ տնտեսություններում ընկուզենու տնկումները միայն վերջին տարիներին են նախատեսվել:

1952 թ. ալգինների դրանցման համաձայն Հայկական ՍՍՌ-ում ընկուզենու ծառերի միայն 64,60/0 է պտղաբերում:

Հայաստանի շրջաններում ընկուզենին համասարաչափ չի տարածված: Ըստ նրա աճման պայմանների և տարածվածության, Հայաստանի բոլոր շրջանները կարելի է բաժանել 3 մասի: 1. Հարավ-արևելյան, որտեղ կա մեծ քանակությամբ ընկուզենի, հիմնականում գետերի և դեռ սակների հովիտներում—41,10/0: 2. Հարավային Հայաստանի նախալեռնային մասեր, որտեղ ընկուզենին աճում է լեռնալանջերին, ձորակներում և հովիտներում 34,10/0: 3. Ռեսպուբլիկայի հյուսիսային մասեր, որտեղ ընկուզենին աճում է հովիտներում և անտառներում՝ 13,10/0: 4. Յադրոգի, լեռնային և այլ շրջաններ, որտեղ գտնվում է ընկուզենիների չնչին տոկոսը:

Հայկական ՍՍՌ-ում վայրի վիճակում ընկուզենու կարելի է հանդիպել փոքր խմբերով, կամ սոսնձին ծառերի ձևով միայն մի քանի շրջանների անտառներում (Ղափան, Աղիզբեկով, Ծամշադին, Իջևան, Նոյեմբերյան և Ալավերդի):

ԸՆԿՈՒԶԵՆՈՒ ԲՈՒՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ընկուզենին (*Juglans zegia* L.) գեղեցիկ, վիթխարի չափի ծառ է, միայնակ կանգնած վիճակում ունենում է ոչ բարձր բուն, և լայն, խիտ գմբեթաձև կամ կիսագմբեթաձև սաղարթ: Անտառներում տալիս է ուղիղ, հավասար, կողային ճյուղերից ազատ բուն, ինչպես նաև դեպի վեր ձգվող սաղարթ: Ծառի բարձրությունը միջին թվով հասնում է 15—25 մետրի, հազվագյուտ դեպքում մինչև 35 մետրի, բունը՝ 1,5—2 մետր, երբեմն մինչև 2—3 և ավելի մետր:

Բնի և հիմնական ճյուղերի կեղևը հաստ է, մուգ մոխրագույն, կնճռոտ և ճաքճքված, որն ավելի շատ է նկատվում ծեր ծառերի վրա, իսկ երիտասարդ ծառերի վրա լինում է բոլորովին հարթ և սպիտակ մոխրագույն:

Ընկուզենին ունի խոշոր, հոտավետ, ձմռան ընթացքում թափվող, մուգ և կանաչավուն, բուրդ կենտ-փետրածեղ տերևներ, բաղկացած 3, 5, 7 և հազվագյուտ դեպքում 9 մերկ և ամբողջ եզրերով տերևիկներից, ընդ որում նրանցից գագաթնայինը մեծ մասամբ բոլորից մեծ է: Երկրորդ, երրորդ և չորրորդ գույք տերևիկները (վերևից ներքև) գրեթե որոշ հեռավորության վրա հասած են իրար գլխաց: Միամյու սերմնաբույսերի մոտ տերևների եզրերը ատամնավոր են:

Հայկական ՍՍՌ-ում տարրեր ձևերի ընկուզենի տերևների ամբողջ մեծությունը զգալիորեն փոփոխվում է: Բարդ տերևի մեծությունը սաբրեր ձևերի մոտ տատանվում է ըստ երկարության 16—55 սմ և ըստ լայնության 12—40 սմ-ի սահմաններում:

Ընկուզենին միատուն բույս է և ունի միասեռ ծաղիկներ, որոնք գտնվում են նույն ծառի վրա: Արական ծաղիկներն իրենցից ներկայացնում են 6—8 սմ երկարությամբ ունեցող կախված կատվիկներ, որոնք գտնվում են նախորդ տարվա ճյուղերի վրա:

Կտավիկները հաստ են, գլանաձև, մուգ կանաչ գույնի, փոշին հասունանալուց սրանք փոփոխվում են կանաչ

շագանակագույնի: Արական ծաղիկը կազմված է երկու ծաղկակալից, չորս մաս ունեցող բաժակից և 3—4 առեչքներից: Իգական ծաղիկները մեկական են, կամ մի քանիսը մեկ տեղ են նստած: Սրանք գտնվում են երիտասարդ ճյուղերի ծայրերին: Ծաղիկն ունի չորս մաս ունեցող բաժակ, երեք մաս ունեցող փաթաթան և երկու մաս ունեցող վարսանդ, ոչ մաքուր սպիտակ գույնի: Ծաղիկները փոքր են:

Պտուղը խոշոր ընկույզ է, արտաքուստ շրջապատված կանաչ, հաստ ու մաշի պտղապատիճով, որը հասունանալուց ճաքճքվում է և ընկույզն ընկնում է (տես նկ. 1):

Ընկույզի միջուկը տեղավորված է տարրեր ձևի և հաստության կեղևի մեջ: Սրա ներքին մակերեսը ծածկված է գորշագույն թաղանթով:

Տարրեր սորտերի ընկույզների կեղևը լինում է տարրեր հաստության և ծալքերով: Միջուկը (սերմը) ամուր նստած է կեղևի մեջ, որը հաստ ընափայտային միջնապատի միջոցով բաժանվում է երկու մասի: Միջուկն իր հերթին շրջապատված է նուրբ թաղանթով:

Ընկույզենու արմատը առանցքային է, իլիկաձև, ուժեղ զարգացած, բարակ, գրեթե թելանման, փնջային ճյուղավորությամբ, արտաքինից պատված է մուգ, խիտ մաշկով, խկ ներսում ունի փխրուն և հեշտությամբ կոարկող բնափայտ:

ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ընկույզենին արագ տճույ և մեծ չափերի հասնող ծառ է: Միևնույն հասակի առանձին ծառերը տարրերվում են միմյանցից տճման ուժով, ճյուղերի և տերևների քանակով, բնի հաստությամբ ու բարձրությամբ և այլ հատկանիշներով: Այդ տարրերությունը հեշտ է նկատել տնկարանում և միևնույն է կողոզիական պոյմաններում գտնվող երիտասարդ ծառերի վրա:

Նկ. 1. Ընկույզենու ծաղկակիր ճյուղը, ծաղիկները և պտուղը:

1. Ծաղկող ճյուղը — ա. արական, բ. իգական ծաղկաբույլեր: 2. Արական ծաղիկ — ա. փոշանոթը ներսից, բ. նույնը կողքից: 3. Իգական ծաղիկ: 4. Նույնը երկայնակի կտրված: 5. Պտուղը բացված: 6. Ընկույզի երկայնակի կտրվածքը (ըստ Վոսսիգլլսի):

Ընդհանրապես երիտասարդ ծառերը աչքի են ընկնում իրենց ուժեղ աճով, ոտկայն մեծ չափերի հասնելիս կպլտ-
զաբերության մեջ մտնելիս, նրանց աճը թուլանում է:

Ընկուզենին դաշտերում կամ այգիներում առանձին
աճելու պայքում ունենում է ուժեղ ճյուղավորություն և
կազմում է հզոր կիսադնդաձև սաղարթ, որը հաճախ կար-
ծես սկսվում է գետնից, իսկ խիտ անտառներում աճելու
պայքում նա ունենում է ուղիղ բուն, առանց կտրվելի
ճյուղերի, և թույլ դարձապես ու պակաս զարգացած սա-
ղարթ:

Ընկուզյի ծառն ապրում է շատ երկար՝ 200—300
ամառի և ավելի: Սերմնարույսը ցանքի առաջին տարում
հասնում է՝ վերելիքյա մասը 20—40 սմ լարձրությամբ,
իսկ արմատային սիստեմը՝ երկու անգամ ավել խորու-
թյան: Երկրորդ և հետագա տարիներին աճեցողությունը
ուժեղանում է մինչև պտղաբերության հասնելը, որից
հետո հետզհետե թուլանում է:

Ընկուզենին ունի ճյուղապոչացման մեծ ունակու-
թյուն, սակայն դեթե ձևավորման կարևոր չի դառնում: Այդ
հատկության շնորհիվ հաջող է անցնում նրա սաղարթի
երիտասարդացումը, և ընկուզենին խիստ ձմռան ցրտա-
հարսմից հետո արագ վերականգնում է իր կարգը և
մասերը:

Ընկուզենու ճյուղերի աճը վեղատացիկայի շրջանում
ընթանում է ոչ հավասարաչափ:

Հայտնաբերված պայմաններում գիտվում է երկու, հազ-
վադեպ նաև երեք աճման շրջան: Առաջինը սկսվում է
ապրիլի երկրորդ կեսից և հատկապես ուժեղանում է մա-
յիսի երկրորդ կեսին՝ ջերմաստիճանի բարձրացմանը զուգ-
ընթաց: Երկրորդը սկսվում է հունիսի վերջին և վերջա-
նում հուլիսին՝ գոգաթնային բողբոջի առաջացմամբ: Եր-
րորդը, որը հիմնականում կախված է ջերմաստիճանից և
հատկապես հողի խոնավությունից՝ սկսվում է օգոստոսի
երկրորդ կեսին և վերջանում է սեպտեմբերին: Նշված

աճման շրջանները ավելի ցայտուն են երիտասարդ ծա-
ռերի և հատկապես սերմնարույսերի վրա: (

Առաջին աճն ընթանում է հիմնականում անցյալ
տարվա պահեստային նյութերի հաշվին, իսկ երկրորդը և
երրորդը՝ տերևների տախիլյացիան գործունեությամբ հաշվին:

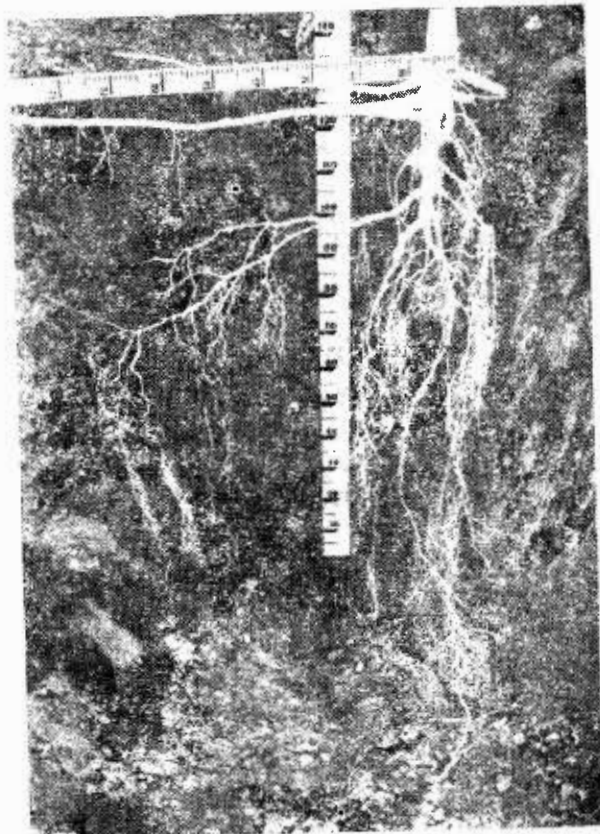
Հայկական ՍՍԽ-ի շատ շրջաններում ընկուզենու
առաջին և երկրորդ աճը համընկնում է ընթանում,
որովհետև տարեկան մթնոլորտային տեղումների ամենա-
շատ քանակությունը տեղում է գլխավորապես գարնանը և
ամռան սկզբին, որի շնորհիվ ծառերի մասի գտնվող հողը
հաղենում է խոնավությամբ:

Ընկուզենին զարգացնում է զորեղ, իլիկաձև առանց-
քային արմատ և հզոր արմատային սիստեմ, որի շնորհիվ
այն հաճախ հաշտվում է աճման ֆերոֆիտ պայմանների
հետ (նկ. 2):

Պտղաբերող ծառերի մոտ գլխավոր արմատից, հողի
մակերեսից ոչ հեռու, դարձանում են երկար և ճյուղավոր
կողային հորիզոնական արմատներ, որոնք պարի չափով
դուրս են գալիս սաղարթի պրոեկցիայի սահմաններից: Շատ
վայրերի գաղթի լանջերին մեր կողմից հաճախ նկատ-
վել են ուժեղ աճով առաջ ծառեր՝ հողի մակերեսից մոտ
0,5 մետր և ավելի մերկացած արմատներով, առանց ծառի
ընդհանուր զրուծյան վատացման:

Ընկուզենին պատկանում է խաչաձև փռվածությամբ
տերևի թվին: Ա.

Ինչպես նշվեց վերևում, ընկուզենին ունի արական և
իգական ծաղիկներ, որոնք միևնույն ծառի սահմաններում
մեծ մասամբ ծաղկում են ոչ միաժամանակ: Պատահում
են անհատ ծառեր, որոնց մոտ սկզբից ծաղկում են իգական
ծաղիկները, իսկ մյուսների մոտ՝ ընդհակառակը: Այդ
երևույթը կոչվում է գիսոգամիա: Բացի դրանից, պատա-
հում են նաև այնպիսի ծառեր, որոնց արական և իգական
ծաղիկների ծաղկումը համընկնում է: Ընդհանրապես նշը-
ված տատանումները ցայտուն կերպով հանդես են գալիս

Նկ. 2. Ընկուղենու երեք տարեկան սերմնարույսի արմատային սխեմայի բաշխման ընդլայնը:

ներխասարդ ծառերի մոտ և կտրված են տվյալ ձևի առանձնահատկությունները: Ծաղկման ժամկետների տարրերը թյունը հավասար է 7—10 և ավելի օրվա:

Արական ծաղիկների փռչին իգական ծաղիկների վրա թափվելուց և բեղմնավորման պրոցեսը վերջանալուց հետո կատվիկները թափվում են:

Ամպամած և անձրևային եղանակի պայմաններում բեղմնավորման սկսվել հաջող է ընթանում: Եվ քանի որ Հայաստանի պայմաններում ընկուղենին ծաղկում է ապրիլի երկրորդ կեսից մինչև մայիսի երկրորդ կեսը, այսինքն ամենաառատ անձրևների ժամանակաշրջանում, ուստի և շատ հաճախ ընկուղենին այգայիսի պայմաններում ցածր բերք է առվում:

Շատ հետաքրքիր երևույթ է նկատվում սողաթի ճյուղերի զարգացման ժամանակ: Տվյալ տարում աճող չվի ծայրին գտնվող իգական ծաղիկների առաջացումով աճը ըստ երկարության կանգ է տանում: Սակայն դրանից հետո նրանցից յուրաքանչյուրի վրա սկսվում է երկու չվերի աճ և ճյուղը կրկնապատկվում է, որի հետևանքով ստացվում են նոր կարգի ճյուղեր: Այգայիսի ճյուղավորման արդյունքը լինում է այն, որ ընկուղենու ծառերը ուժեղ զարգացնում են իրենց սաղարթների մակերեսը և տարածված ձև են ստանում: Այդ բոլորի հետևանքով պտղաբերությունը տարեց տարի մեղմանում է դեպի ծառի ծայրային մասերը, որը և գծավորացնում է բերքահավաքը:

Հայաստանի ընկուղենիների ցրտադիմացկունությունը բավական բարձր է հատկապես ցածրադիր և նախալեռնային գոտիներում, քանի որ տվյալ շրջաններն աչքի են ընկնում ամառային բարձր ջերմաստիճանով և շատ պարզ օրերով: Դրա հետևանքով ընկուղենու ճյուղերի աճը և փայտացումը վերջանում է նոյեմբի և կարճ ժամկետներում, նրանց մեջ մեծ քանակությամբ պլաստիկ նյութեր են կուտակվում, սրը բարձրացնում է ծառերի ցրտադիմացկունությունը:

Հայաստանի մի շարք մայրերում կան ընկուզենու մի քանի ձևեր, որոնք գիմանում են 30 տասիճանի հառնող ցրտերին: Բայց սովորաբար 25-ից ցածր ջերմաստիճանում նկատվում է 1—2 տարեկան ճյուղերի ցրտահառություն:

Ընկուզենին հասկապես գգայուն է ուշ գարնանային ցրտերի նկատմամբ, ընդ որում ցրտահարվում է գագաթնային բողբոջը կամ թե նրանից արվեն առաջացած ծաղկակիր շիվը, առանց ծառի ընդհանուր գրգռված վատացման: Այգպիսի գեպքերում կոզային և պահեստային բողբոջներից առաջանում են շիվեր, որոնք ուժեղ կերպով խառնում են ծառերի սաղարթը: Այգ է պատճառ, որ ընկուզենու տձման համար էկոլոգիական անբարենպաստ պայմաններում, ծառերն ունենում են շատ խիտ սաղարթ:

ԸՆԿՈՒԶԵՆՈՒ ՊԱՀԱՆՋԸ ԱՃՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԸ

Ընկուզենին հյուսիսային կիսագնդի բարեխառը, սառը և մերձարևադարձային գոտիների բույս է: Նա հանդիպում է ծովի մակերևույթից սկսած մինչև 2000—2500 մետր բարձրության վրա (Պամիր, Ալթայ, Տյան Շան և Միջին Տափլիստանի լեռներ), անգամ մինչև 3000 մետր բարձրության վրա (Ադամանտան), Իբանի լեռներում բարձրանում է մինչև 2700 մետր: Սակայն ամենաբարձր գոտիներում ունենում է թփերի տեսք: Աճման հյուսիսային սահմանը Մերկեյան Եվրոպայում հասնում է 52 աստիճան հյուսիսային լայնություն, իսկ Արևմտյան Եվրոպայում՝ 63 աստիճան լայնություն:

Ընկուզենին շատ հաճախ աճում է ձյուններում և ավելի հարմար է քաղցրիցիտներում, որտեղ սակզծված են նրա տձման համար նորմալ պայմաններ:

Ընկուզենին հաջողությամբ աճում է թեթև, բերրի հողերում: Ինչպես նաև գետերի հովիտներում՝ ալյուվիալ և գելյուվիալ բերվածքների վրա:

Ընկուզենին ավելի շատ պահանջկատ է հողի խոնավության, քան բերրության նկատմամբ: Նա չի աճում չափից դուրս չոր և ճահճայած հողերում:

Հայկական ՍՍՌ-ի շատ շրջաններում ընկուզենին գրեթե պահանջկատ չէ հողերի նկատմամբ և լավ աճում է մառ, քարքարոտ, հումուսով ողքատ, բայց խոնավ շերտունեցող հողերում: Հայաստանում ամենուրեք ընկուզենին աճում է շատ թե քիչ խոնավ պայմաններում. հասկապես լավ է աճում գետերի և ձորերի հովիտներում, բայց գիմանում է նաև քսերոֆիտ պայմաններին:

Ընկուզենին վեգետացիայի ընթացքում պահանջում է հողում խոնավության հաշտարաչափ բաշխում: Այդ իսկ պատճառով նա դերադասում է խոնավ և ջրաթափանցիկ հողեր: Ընկուզենին լավ է աճում նաև ավազակալային կարբոնատային հողերում, իսկ ծանր կավային հողերը, վատ գրենաժուլ, անպետք են նրա աճման համար: Այգպիսի պայմաններում ծառերը աճում են դանդաղ և վատ են պտղաբերում: Այսպես չի հողերում նա առժամ է երաշտից և հեշտությամբ ենթարկվում է դաժնի ջերմաստիճանների բացասական ազդեցությանը:

Ընկուզենին լուսասեր բույս է և հասկապես փարթամ է աճում հորթություն, բլուրի կամ սարահորթի վրա միտյնակ կանգնած վիճակում, կաղմեյով լայն սալերովոր սաղարթ: Որոշ գեպքերում նա աճում է նաև սալերի պայմաններում, որը նրան հնարավորություն է տալիս անտառներում աճելու մյուս ծառատեսակների հետ:

ԸՆԿՈՒԶԵՆՈՒ ՏԱՐԱՄՄԱՆ ԳՈՏԻՆԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ-ՈՒՄ

Ընկուզենու ատրամձան գոտիները բնորոշելու համար մենք հաշիվ ենք առել կլիմայի և տեղեկի խաղաղությունը:

Բազմամյա օդերևութաբանական օվյալների հիման վրա, ըստ կլիմայական պայմանների, օվյալ կալուսության

ածման շրջանները Հայաստանում կտրելի է բաժանել հետևյալ գոտիներին:

1. Յածրագիր գոտի՝ Արարատյան դաշտավայրը:

2. Նախալեռնային գոտի՝ Գարալագյազի նախալեռնային շրջանները:

3. Անտառատափաստանային գոտի՝ սևապուրիկայի հյուսիս-արևելյան մասերը:

4. Լեռնա-տափաստանային գոտի՝ սևապուրիկայի հյուսիսային կենտրոնական և հարավային մասերի սարահարթերը:

Անցնենք այդ գոտիների բնութագրմանը:

1. Յածրագիր գոտին — Արարատյանը դաշտավայր՝ սևապուրիկայի ամենակենտրոնեցնող մասն է, որի լարձրությունը ծովի մակերևույթից հասնում է 800—1000 մետրի: Տվյալ գոտու տերիտորիայի մեջ մտնում են Հոկտեմբերյանի, Էջմիածնի, Արտաշատի շրջանները և Վեդու ու Շահումյանի շրջանների սրտ մասը:

Այս Բաց և բայն հովիտները խիստ կանաչանալով կլիմայով անբարենպաստ են բնկուղենու կուլտուրայի աճման համար, սրպիսի պայմաններում ամառային բարձր ջերմաստիճանի և ցածր խոնավության ժամանակաշրջանում բնկուղենու վրա հաճախակի նկատվում են տերևների սյրվածքներ, սաղարթի դադաթնային ճյուղերի չորացում, բնկուղյի միջուկի չորացում և պտուղների անբավարար լիցք:

Նշված պատճառներով բնկուղենին տվյալ գոտում մշակվում է միայն քանակությամբ:

2. Նախալեռնային գոտի՝ գտնվում է սևապուրիկայի կենտրոնական և հարավային մասերի չորային վայրերում, որի լարձրությունը ծովի մակերևույթից հասնում է 1000—1900 մետրի:

Այդ գոտու թեթև կրային հողերը, հարավային էքսպոզիցիան, երկարատև աշունը և ամառային բարձր ջերմաստիճանը նպաստում են բնկուղենու հաջող աճեցություն:

թյանը, որտեղ նա ձորերում փարթամ աճում է խմբերով և լավ պտղաբերում:

(Այսպիսով, այս գոտին ըստ իր աշխարհագրական դիրքի և հողակլիմայական պայմանների, հանդիսանում է բնկուղենու աճման համար ամենաբարենպաստներից մեկը: Համեմատաբար հարուստ կրային հողերի առկայությունը, ակտիվ ջերմաստիճանի բավական քանակությունը և քիմիկալ լավ պաշտպանված լինելը պայմանավորում են բնկուղենու արժեքավոր բերքատու և բարձր յուղայնություն ունեցող ձևերի աճեցությունը:)

Տվյալ գոտու շատ վայրերում սարերի գլխին և ձորերի քարահարսուտ լանջերին ուղղակի քարերի մեջ աճում են բնկուղենու ծառեր (օրինակ, Աղիզբեկովի շրջանի Ալա-յազի ձորում, Եղեղիս գյուղից վերև), որոնք փաթաթվելով քարերին, ստանում են շատ հետաքրքիր ձևեր, առաջացնելով հանգուցավոր ծառերունդներ: Այսպիսի պայմաններում բնկուղենին աճում է խմբերով, առաջացնելով անտառակներ, ինչպես, օրինակ, Աղիզբեկովի շրջանում 1550 մետր բարձրության վրա, հատկապես Ալա-յազի ձորում, ինչպես նաև Գլաձոր և Վերնաշեն գյուղերից բարձր, սարերի լանջերին, ձորակների մեջ:

Կոտայքի, Շահումյանի և հատկապես Աշտարակի շրջաններում բնկուղենին մշակվում է այգիներում, որտեղ հանդիպում են տնտեսապես շատ արժեքավոր հատկանիշներ ունեցող ձևեր, որոնք մեծ արժեք ունեն հետագա բազմացման համար:

3. Անտառա-տափաստանային գոտին աչքի է ընկնում մեղմ, չափավոր և համեմատաբար խոնավ կլիմայով:

Բարձրությունը ծովի մակերևույթից 400—1900 մետր է: Նշված գոտու մեջ մտնում են Ալավերդու, Նոյեմբերյանի, Շամշադինի, Իջևանի, Գորիսի, Ղափանի և Մեղրու շրջանները:

Ամառվա բարձր ջերմաստիճանը, մեծ քանակով մթնոլորտային տեղումները, ջերմություն տարեկան դուրսը

և զբաղանքներու ժամանակացի փաստերից ուղիւս երկուր ժամանակաշրջանը այս գոտու մի շարք վայրերում լրիվ հնարավորութիւն են ստեղծում ընկուզենու հաջող աճի, դարգացման և պտղաբերման համար: Այստեղ նա հանդիպում է զեռերի հովիտներում, լեռնաշղթաների ձորակներին խոնավ, տաք և պաշտպանված վայրերում, մուգ շագանակագուշն, շագանակագուշն, անտառա-տափաստանային, երբեմն շաղանակագուշն սեռնաղերում, ինչպէս նաև հումուսով ազգաւ քարքարոտ հողերում:

Տվյալ գոտու կլիմայական պայմանների մեղմութիւնը բարենպաստ ազդեցութիւն է թողնում ընկուզենու աճեցողութեան և առատ պտղաբերութեան վրա: Մեղմ կլիմայի շնորհիվ Մեղրիում, Ղափանում, Գորիսում և Ազիզբեկովում ընկուզենին դուրս է գալիս այգիների սահմաններից և անտառային փոքր մասերում է կազմում Մեղրու շրջանի էրճք (1650 մետր ծ. մ.), Ազիզբեկովի շրջանի Աւաշայ (1550 մետր ծ. մ.), Ղափանի շրջանի Ողջիի հովտում:

Այդ անտառներում ընկուզենին հանդիպում է խրմբերով, կամ առանձին կանգնած ծառերի ձևով, հարավային իւրթութեանների վրա, զլիստվորապէս խոնավ պայմաններում, ձորակներին հովիտներում, իսկ հյուսիսային թեքութիւնների վրա սաղարթափոր ծառերի հետ, գարձալ որոշ պաշտպանվածութեան ներքո:

Այս գոտու շատ վայրերում միջնաբերանային տեղումների քանակութիւնը լրիվ բավարար է ընկուզենին համեմատաբար քիչ ջրելու, իսկ որոշ տեղերում անջրգի պայմաններում մշակելու համար:

4. Լեռնա-տափաստանային գոտի՝ սեռաբարձրակային հյուսիսային, կենտրոնական և հարավային մասերի սարահարթեր:

Այս գոտում ընկուզենին շատ հազվագյուտ է հանդիպում առանձին ծառերի ձևով և տվյալ գոտու մեջ մըտնող շրջանները հեռանկարներ չունեն ընկուզենու մշակութեան լայն զարգացման համար:

Այսպիսով, ընկուզենու մշակութեան համար ամենաբարենպաստ պայմաններ կան սեռաբարձրակային անտառա-տափաստանային և նախալեռնային գոտիներում:

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ՁԵՎԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ-ՈՒՄ

Հայկական ՍՍՌ-ն հարուստ է ընկուզենու արժեքավոր ձեւերով: Գոյութեան ունի փոփոխակներ շատ մեծ բազմազանութեան, որոնք միմյանցից տարբերվում են բազմաթիվ հատկանիշներով: Ռեաբարբիկայի շրջաններում համարյա յուրաքանչյուր ծառ իրենից ներկայացնում է առանձին ձև: Տվյալ ծառատեսակի բազմաձևութեան աչնքան մեծ է, որ զմար է գտնել մի քանի ծառեր բոլորովին միանման հատկանիշներով: Դա նկատվում է ոչ միայն սեռաբարձրակայում, այլև յուրաքանչյուր շրջանում և անգամ գյուղում:

Ընկուզենու ձեւերի բազմադիտութեանը ոչ միայն բոտանիկական, տեքստիլ է, այլ և բոտանիկական առանձնահատկութեաններին՝ ծաղկման բնույթի, աճեցողութեան, զբաղման պայմաններին, չորադիմացկունութեան, հիվանդութեանների և վնասատուների դեմ ունեցած իմունիտետի և այլն:

Առանց դժվարութեան կարելի է առանձնացնել հարյուրավոր տարբեր ձեւեր բոտանիկական և ծառերի մորֆոլոգիական ու բիոլոգիական առանձնահատկութեանների:

Հայկական ՍՍՌ-ի այգիներում գոյութեան ունեցող ընկուզենու փոփոխակների այգիների բազմազանութեանը երկարամյա ընտրութեան և տարբեր էկոլոգիական պայմաններում սերմերով բազմացնելու արդյունք է:

Բազմացնելու նպատակով ինչպէս սերմեր պահելու, այնպէս և վեղետոտով ճանապարհով անհրաժեշտ է սահմանել ընկուզենու տարբեր ձեւերի տնտեսական ցուցանիշները և նրանցից առանձնացնել ամենաարագաճողները:

Հայաստանում գոյութեան ունեցող ընկուզենու հար-

յուրավոր զանազան ձևերը միմյանցից տարբերվում են հետևյալ առանձնահատկություններով:

1. Ընկույզի

ա) մեծությունը

բ) քաշով

գ) ձևով (հիմքի, դադաթի, կտրի, տես 3, 4, 5, 6,

նկարները):

2. Կճեպի

ա) մակերևույթի բնույթով

բ) տրտաքին գույնով

գ) հաստությունը և ամրությունը

դ) ներքին մակերեսով

3. Միջնապատերի բնույթով:

4. Միջուկի

ա) կճեպի անջատվելու հեշտությունը

բ) ելքի տեղանքով

գ) բնկույզի պարունակության լիցքով

դ) միջուկի թաղանթի գույնով

ե) պտղամսի համով

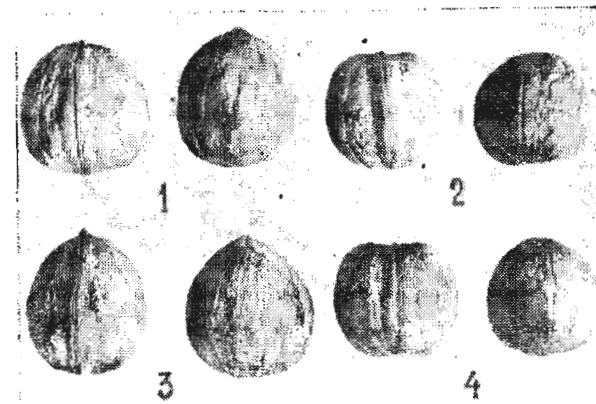
5. Քիմիական կազմով:

Նշված հատկանիշները հիմք ընդունելով, մեր կողմից նկարագրվել են Հայաստանի տարբեր շրջաններից հավաքված բնկույզներ 632 ձևեր, որոնցից 71 ձևն սենյակի տնտեսական բարձր արժեք և արժանի է հետագա բաղմանը:

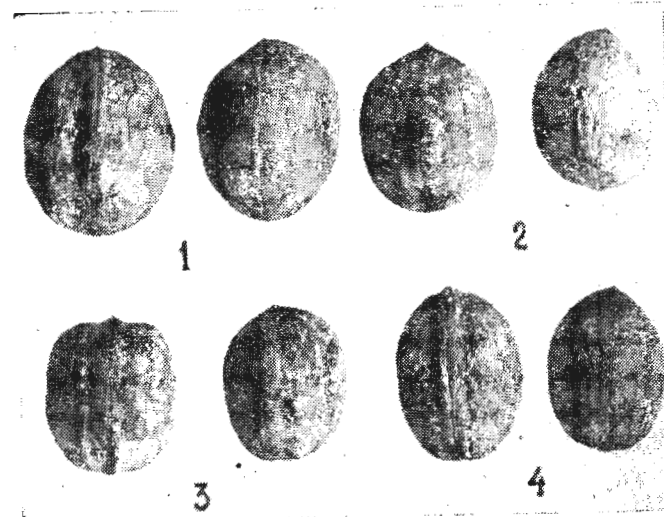
Ռեսպուբլիկայի ալյուրներում կան և՛ հոտո, և՛ բարակ կճեպով փոփոխակներ, Ալեյի շատ տարածված են կճեպը բարակ, ներսի մակերեսը հարթ, բարակ միջնապատերով, միջուկը կճեպից հեշտությամբ անջատվող ձևեր, որոնք զվառավորապես պիտանի են սեզանի օդադուրծման համար:

Հայկական բնկույզների պոմոլոգիական հատկանիշների ստատիստիկայի ընթացքում առանձին ձևերի մոտ պարզվել են հետևյալ ցուցանիշները:

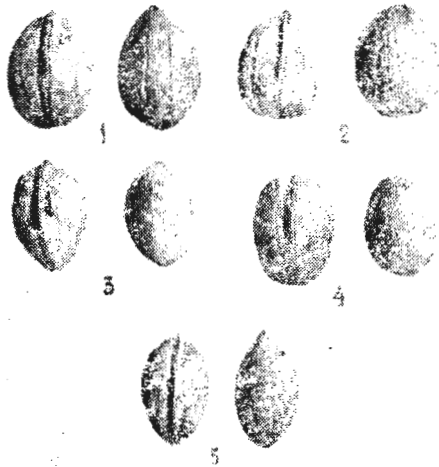
Ընկույզի քաշը՝ 3,7—17,8 գ, երկարությունը՝ 12—49 մմ, լայնությունը՝ 12—39 մմ, հաստությունը՝ 13—38 մմ, կճեպի հաստությունը՝ 0,3—2,8 մմ սահմաններում: Մի-

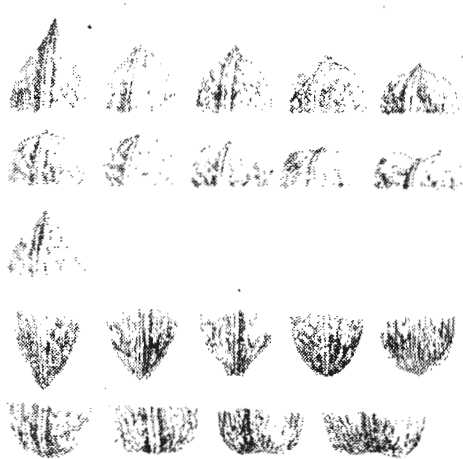
Նկ. 3. Ընկույզի ձևերը. 1. կլորավուն, 2. հավասարաչափ դարձացած կլորավուն, 3. կլոր ձվաձև, 4. տափակ-կլորավուն:

Նկ. 4. Ընկույզի ձևերը. 1. օվալաձև, 2. լայն օվալաձև, 3. օվալաձև համարյա քառակուսի, 4. նեղ օվալաձև:

Նկ. 5. Բնկույզի ձևերը: 1. ձվածե: 2. Լայն ձվածե: 3. Հակադարձ ձվածե: 4. Հակադարձ բռնի ձվածե: 5. Երկարավուն սուր չիմբով և գազախով:

Նկ. 6. Բնկույզների պալարի և չիմբի ձևերը:

ջուկի երբ՝ 22,8—71,4 տակու է, յուզի պարունակությունը 59,55—80,0 տակու, որը 5,10 տակուով բարձր է Սովետական Միության մյուս շրջանների բնկույզների յուզի պարունակությունից: Սակայն առաջարկվող շրջաններում չիմնականում տարածված են բնկույզներու աշնայի ձևեր, որոնց բնկույզների քաշը առաանվում է 7—11 գ. սահմաններում, երկարությունը՝ 33—38 մմ, լայնությունը՝ 31—35 մմ, հաստությունը՝ 30—38 մմ. կծեղի հաստությունը՝ 1,2—1,7 մմ, միջուկի երբ՝ 43—50 տակու և յուզի պարունակությունը՝ 70—74 տակու սահմաններում:

ԲՆԿՈՒՋՆՆՈՒ ԲԵՐՔԱՀԱՎԱՔՐ ԵՎ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ ՊԱՀՆՈՒ ՀԱՄԱՐ

Պատույների հասունացումը սկսվում է կանաչ պտղապտիճի ճարճքման պահից: Հարավային թեքություններում և չոր պայմաններում գանգոյ ծառերի պատույների հասունացումը համեմատաբար ավելի շուտ է սկսվում, քան հովիտներում, խոնավ հողերում և հյուսիսային թեքություններում աճող ծառերի պատույները:

Հայկական ՍՍՌ-ում սովորաբար բնկույզների հասունացումը սկսվում է օգոստոսի վերջից, սակայն տեղի տարբեր պայմանների և բնկույզներու տարբեր առատկների առանձնատակությունների պատճառով առանձին ձևերի բնկույզների հասունացումը ձգձգվում է մինչև հոկտեմբերի վերջը և նույնիսկ նոյեմբերի սկիզբը:

Պատույների հասունացումը սաղարթի ծալքամասերում ավելի շուտ է տեղի ունենում, քան ներսում: Այդ պատճառով էլ խորհուրդ է արվում բերքահավաքը կատարել մեկ անգամ, սաղարթի ներսում գանգոյ պատույների սլքապատիճները ձեղքվելիս կամ երբև առհավ, սկզբում սաղարթի ծալքամասերից, իսկ հետո ներսից: Մինչև հավաքելը առնրաժեշտ է հեռացնել ծառերի տակ եղած բուսականությունը մնացորդները, որոնք գծվարացնում են աշխատանքը: Բնկույզների հավաքելու ժամանակ չպետք է կտրել ճյուղերը, որոնց վրա կապակներսվում է հա-

Ջորգ տարվա բերքը: Դրա համար էլ ընկույզների թափ տալու ժամանակ հարկավոր է օգտագործել թեթև ու երկար փայտյա ձողեր կեռ ծայրերում, որոնց վրա հնարավոր է բարակ պարան կամ ամսւր գործվածք փաթաթել, որպեսզի ճյուղերը և հատկապես նրանց կեղեն ու բույրաջները մեխանիկական ուժեղ վնասվածքներ չստանան:

Համապատասխան ագրոտեխնիկայի հիման վրա մշակվող բնկույզների բերքահավաքը կարելի է կատարել առանց թափ տալու՝ 2—3 օրը մեկ անգամ, հավաքելով ծառից թափված պտուղները:

Իսկ պտուղների թափ տալու գեղքում պտղապատիճը դժվարությամբ է անջատվում, սրի հետևանքով շատ ժամանակ է ծախսվում դրանք ձեռքով մաքրելու համար: Այգավորի բնկույզները, ինչպես արտաքին տեսքով, այնպես էլ միջուկի որակով հեռ են մնում նորմալ կերպով հասած պտուղներից:

Համաքած պտուղները անմիջապես մեքենայով կամ ձեռքով մաքրում են կանաչ պտղապատիճներից, որոնք նույնպես չարացնում են ընկույզներից առանձին, քանի որ այն արժեքավոր հումք է արտադրության մի շարք ճյուղերի համար: Ընկույզների մաքրումը կանաչ պտղապատիճից հեշտացնելու նպատակով, նրանցից 30—40 սմ հաստությամբ շերտով կայտ են կտրում: Այգավորի կույտի մեջ մնալով 10 օր, ընկույզի պտուղները բարձր ֆերմատիվության տակ քրտնում են և կանաչ պտղապատիճը հեշտությամբ անջատվում է ընկույզից, իսկ հետո սպառ կերպով հանվում նրանից: Սակայն բնկույզների պտղի մաքրման այդ միջոցով ստացած բնկույզները անպիտք են երկար պահելու կամ գործածելու համար: Կանաչ պտուղները, գտնվելով կույտի մեջ, աստիճանաբար զարգացող բարձր ֆերմատիվության տակ սաստիկ տաքանում են, որի հետևանքով դեռ լրիվ չհասունացած պտուղները կորցնում են ծրարակությունը, քանի որ ընկույզների միջուկի մեջ

այգավորի նախապատրաստման հետևանքով պահելու ընթացքում առաջանում է բորբոս:

Անջատած ընկույզները լվացվում են, ստղապատիճի մնացորդներից մաքրելու համար: Վաճառելու համար նախապես պտուղները սպիտակացնում են: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է պատրաստել երկու լուծույթ: Մեկը պատրաստվում է 5 կգ ծխաթխվածիկի սոդայից, 5 կգ քլորալից և 200 լիտր ջրից: Միզրում տաքացնում են 30 կգ ջուր և նրա մեջ լուծում սոդան: Հետո առանձին խոտնում են ոչ մեծ քանակությամբ կիր, լուծելով այն մինչև սլուցանման զանգվածի: Դրանից հետո, որպես երկու պատրաստի լուծույթներ, դրանք լցնում են տակառի կամ որեւէ նոսորոք 150 լիտր մաքուր սառը ջրով լցված այլ ամանի մեջ, և լսով խառնում: Ցակոռը լուծույթով պետք է դրված լինի գետնից 10 սանտիմետրից ոչ պակաս բարձրության վրա: Նա հատակի մոտ կողքից պետք է ունենա ծորակ: Լուծույթը առկառում պետք է մնա երկու օր, որից հետո պատրաստ է լինում օգտագործման համար:

Երկրորդ լուծույթը բաղկացած է ըստ Բոմեյի ակումբի 43 ստաիվանի խտություն ունեցող 0,8 կգ ծծմբական թթվից և 29 լիտր ջրից: Նյութերը խառնելու դեպքում պետք է թթուն լսրակ շիթով լցնել ջրի մեջ, այլ ոչ թե ընդհանրապես, այլուպես տեղի կունենա թթվի սթեղցում: Կոթիլները ընկնելով պատրաստույի ձեռքերի կամ մարմնի վրա, կատաղացնեն այրվածքներ: Թթուն ջրի հետ պետք է խառնել ապակյա, էմալե կամ կավե ամանի, կամ թե փայտյա տակտաի մեջ:

Սպիտակացումը կատարվում է հետևյալ հաջորդականությամբ: Լվացված և ստղապատիճի մնացորդներից, ինչպես նաև հողից ու փոշուց մաքրված ընկույզները խոնավ փճակում լցնում են զործված դամբյուղի կամ փայտյա վանդակավոր արկղի մեջ, որոնք այնպիսի չափով պետք է լինեն, որ հնարավոր լինի ընկղմել սպիտակացնող ամանի մեջ: Այնուհետև փայտյա տակասում լցնում

Եւն 50 լիտր առաջին լուծույթից, ապա ավելացնում 50 խ. սմ երկրորդ լուծույթից, որից հետո դրանք արագ խառնում են: Ընկուլոյդներով լի գամբուլը (15—20 կգ) 10 վայրկյանով իջեցնում են այդ խառնուրդի մեջ, ապա հանում և այդ վիճակում պահում, որպէսզի հեղուկը քամվի տակաւի մեջ: Դրանից հետո ընկուլոյները բլանայու համար գամբուլը մի քանի անգամ իջեցնում են մաքուր ջրի մեջ, որից հետո փռում շորացնելու: Այնուհետև սպիտակացնող հեղուկին ավելացնում են նորից 50 խ. սմ երկրորդ հեղուկից, խառնում և նորից նույն կարգով այդ լուծույթի մեջ իջեցնում են ընկուլոյների երկրորդ և մյուս պարտիաները և այդպէս շարունակ: 1,5 տանա՝ ընկուլոյն սպիտակացնելուց հետո նույն ձևով նոր հեղուկ են պատրաստում:

Ճիշտ կատարած սպիտակացումը վատ հետեանք չի թողնում ընկուլոյների սրակի վրա, սակայն սպիտակացումը երկարաձգելու և լուծույթների բարձր գոյանների գեղգթում միջուկը պահանջում է և անգամ փշանում:

Սպիտակացնելուց հետո ընկուլոյները ակզալորում են ստիերանոցում՝ չորացնելու համար: Չորանոցը պետք է կահավարդված լինի տախտակի դարակներով, բրեզենտով կամ հասուկ սարսառտակով: Ընկուլոյները չորացնելու համար փռում են 10 սմ հաստութեան ունեցող չերտով և օրվա բնթացքում երեք անգամ՝ ստափսոյան, կեսօրին և երեկոյան խառնում, արագ և հավասարաչափ չորացնելու համար: Չոր եղանակի և քամու պայմաններում ընկուլոյները միջին հաշիվով չորանում են 15 օրում: Մշ լրիվ հասնուցած հալոքած ընկուլոյները չորացնելու համար ավելի երկար ժամանակ է պահանջվում: Ընկուլոյների չորացումը պետք է շարունակել այնքան ժամանակ, մինչև որ հսկողութեան տակ եղած նմուշի քաշը դառնա անփոփոխ և ընկուլոյի միջուկը ծակու գեղգթում կտրվի, այլ ոչ թե ծուրվի: Չորանը պահելու գեղգթում ընկուլոյների խառնուրթունքն ընկնում է մինչև 8 ասիտ:

Չորացած ընկուլոյները լցնում են պուրկերի, տակաւ-

ների կամ մեծ արկղների մեջ և ձմռան մի քանի տմիտներ ընթացքում պահում լավ օդափոխույթ ղենքերում, մինչև սպտակելու: Եթե հարկավոր է ընկուլոյները պահել ավելի երկար ժամանակ, ապա անհրաժեշտ է կատարել այդ մասը 0 ստափճան ջերմութեան ունեցող ստացարաններում: Այդ գեղգթում ընկուլոյի միջուկը չի փշանում: Այդ ձևով կտրելի է պահել 2—3 տարի:

Ընկուլոյը 8 ստափճան և ավելի բարձր ջերմութեան պայմաններում պահելիս, նրա միջի յուղը, որը պարտահալում է գլեցիբիդի, լինուլինի և այլ թթուների, հեշտութեամբ փոխվում է, միաժամանակ փառանում է համբ: Դրա հետեանքով ընկուլոյի սննդային արժեքը արագ կրճատվում է:

ԸՆԿՈՒՋՆՈՒ ԲԱՉՄԱՅՈՒՄԸ

ՍՄԻՄ-ում աճող ընկուլոյներին դերակշռող մասն (99,9 տակտ) առաջ է եկել սերմերի ցանքի միջոցով: Վեգետատիվ ճանապարհով բազմացած ընկուլոյներու բույսերը մեղ մոտ չափ քիչ են, միայն հաս ու կենա:

Հենց այդ է պատճառը, որ Սպիտական Միտթյան հարավային շրջաններում, ինչպէս նաև Հայաստանում, ընկուլոյներու առանձին ծառերը ներկայացնում են տարբեր ձևեր, քառ որում յուրաքանչյուր այդպիսի ծառ ունի իրեն յուրահատուկ ազդեցութեամբ հատկանիշներ և պտուղներ ընկուլոյների որակ:

Բազմամյա ժողովրդական սելեկցիայի հետեանքով Հայաստանում, ինչպէս նաև ավելի կալաուրայի մշակման հնապարհան շրջաններում կան մեծ քանակութեամբ սերահնապարհան շրջաններում կան մեծ քանակութեամբ սերահնապարհան շրջաններում միջոցով տաքացած ծառեր, որոնց սպրտման քային պտուղներն ունեն լավ հատկանիշներ և բարձր բերքատուութեան:

Ընկուլոյներու մաստաւայական բազմացման համար, ինչպէս Հայաստանում, այնպէս էլ ՍՄԻՄ-ի հարավային շրջաններում, անհրաժեշտ է սերմերով բազմացնելուն դուր-

ընթաց, անցնել վեգետատիվ ճանապարհով բաղմացմանը՝ պատվաստի միջոցով ավելի ցրտադիմացկուն, ուշ ծաղկող և բարձր ապրանքայնութիւն ունեցող սորտեր ստանալու համար: Այդ նպատակով հարկավոր է մշակել ավելի ուշ ցրտնալ սպորումիջոցառումներ՝ լիարժեք տնկանշուէթ ստանալու և տնկարքներ ստեղծելու համար:

Վեգետատիվ ճանապարհով բաղմացրած սորտային տնկիներ ստեղծելու համար անհրաժեշտ է ապրաքաղցիայի ենթաբիւլի գոյութիւն ունեցող ընկուզենիները և տնկաբաններ կազմակերպել:

Հայաստանի նախալեռնային և անտառա-տափաստանային դաշտներում բարձր ապրանքայնութիւն ունեցող ընկուզենու տնկարքներ հիմնելու համար կարելի է ընկուզենին բաղմացնել ուղղակի հիմնական տեղերում սերմեր ցանելու միջոցով և հետագայում վերապատվաստելով բարելավել նրանց սոցիոտիկ կազմը:

ՏՆԿԱՐԱՆԻ ՀՈՂԱՄԱՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՈՒՄԸ ՅԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ

Ընկուզենու սերմնաբույսերը մշակելու համար տնհրաժեշտ է բնարել բախտկանաչափ խոնավութիւն պարունակող, սննդարար նյութերով հարուստ, ստիպն ոչ սպիացած և ճանճացած հողամաս: Տնկարանը պետք է լինի հարթ տեղում և սննեղ սրուշ տնհրաժեշտ թեքութիւն ջրելու համար:

Տնկարանն ապահովված պետք է լինի ստեղծ ջրով: Հայաստանի նախալեռնային և լեռնային շրջաններում տնկարանը տնհրաժեշտ է հիմնել ցուրտ քամիներից պաշտպանված վայրերում: Այն չի կարելի հիմնել ճատ խոր ձորակներին հովիտներում, որտեղ կուտակվում են օթի ստոր հոսանքներ և ալիւրի վայրերում, որտեղ միայն աշնանային և ուշ գարնանային ցրտահարութիւններ են տեղի ունենում:

Ամառվա երկրորդ կեսին տնկարանում պետք է կատարել պլանտած 45—60 սմ խորութիւնով: Աշնանը, ցանքից առաջ հողամասը պետք է ենթարկել կուլտիվացիայի: Յանքը դարձանը կատարելիս կուլտիվացիան և փառեցումը պետք է անցկացնել միայն դարձանը: Յանքից առաջ տնկարանում պետք է պատրաստել աղիտներ, որպէսզի հետագայում հնարավոր լինի ջրել առանց դժվարութիւն:

ՍԵՐՄԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ, ՆՐԱՆՑ ՍՏՐԱՏԻՖԻԿԱՅԻԱՆ, ՅԱՆՔԸ ԵՎ ՍԵՐՄԱՐՈՒՅՍԵՐԻ ԽՆԱՄՔԸ

Տնկարանում կամ հիմնական տեղում ցանելու համար ընտրում են լրիվ հասունացած ընկուզենու՝ ուշ ծաղկող՝ ցրտադիմացկուն, լավ որակով և բերքատու ծառերից: Պաուզները՝ ընկուզենու պետք է լինեն մաքուր, չորացրած, բարակ կեղևով և միջուկով լավ լցված: Պաղակերտով վնասված, ինչպէս նաև չգարգացած միջուկով պտուղները պետք է խոտանվեն:

Ընկուզենու ծլուծակութիւնն սակայն որպէս բնական կանոն ցածրանում է. նրանք վեց տիւս ավել պահելիս: Սակայն մինչև ցանելը պտուղները 1—2՝ ջերմաստիճանի պայմաններում պահելու պէտքում նրանց բարձր ծլուծակութիւնը պահպանվում է երկու ձմռան ընթացքում: Եվ ընդհանրապէս, 10՝ բարձր ջերմաստիճանի գեղքում նրանք արագ կորցնում են ծլուծակութիւնը: Հաստ կեղև ունեցող ընկուզենու ծլուծակութիւնը ավելի լավ է քան բարակ կեղև ունեցողներինը:

Գարնան ցանքի համար մթերված սերմերը անհրաժեշտ է ենթարկել ստրատիֆիկացիայի, այսինքն պահել սովորի մեջ: Ընդ որում պետք է նկատի ունենալ, որ ստրատիֆիկացիայի ժամանակ գրեթե ամբողջ օդափոխութիւնը բացակայութիւնն առաջացնում է ընկուզենու նեխում, գրանով իսկ իջեցնելով սերմերի ընդհանուր ծլուծակութիւնը:

Մեծ քանակով սերմերի ստրատիֆիկացիա կատարելու դեպքում պատրաստում են ստրատիֆիկացիոն հորեր, առունների ձևով, որոնք պետք է տեղադրված լինեն բարձր և չոր տեղերում, սենեկան 70—80 սմ խորություն և մեկ մետրի չափ լայնություն: Հորերի երկարությունը կախված կլինի ստրատիֆիկացիայի ենթակա սերմերի քանակից: Հորերի հասակը լցնում են 15 սմ շերտով խոշոր ավազ կամ ավազի կտրոններ, քարեր և այլն: Այնուհետև լցնում են մեկը մյուսին հաջորդող 4—5 շերտ մաքուր լվացած ավազ և սերմ: .

Սերմերը և ավազը միասին պետք է սենեկան ոչ ավել քան 50 սմ հաստություն: Այդ շերտը 2—3 սմ հաստությամբ ծածկում են խոտով և վրան լցնում 20 սմ շերտ հող: Անձրեների ջուրը հորի մեջ լցվելուց խառափելու համար հորի շորտ կողմը անց են կացնում ջուրը հեռացնող 25 սմ խորություն ունեցող:

Համեմատաբար փոքր քանակությամբ սերմերը ստրատիֆիկացիայի են ենթարկում արկղների մեջ, որոնց հասակն սենեկում է ձեղքեր կամ անցքեր, ծածկված կղմինդրի կտրոններով՝ դրենաժի և օդափոխության համար: Ընկույզները նախքան ավազի հետ խառնելը մեկ երկու օր պահում են ջրի մեջ, որպեսզի միջուկը լավ խոնավանա: Այդ ժամանակաշրջանում մեկ երկու անգամ փոխում են ջուրը: Ընկույզները ավազի հետ արկղում չարվում են հաջորդական շերտերով 15—20 սմ հաստությամբ, բնորոշում ավազի իր ծավալով բնկույզից պետք է երկու անգամ ավել լինի: Արկղների պարունակությունը պահվում է խոնավ վիճակում: Արկղները տեղափոխում են չափաքանցող շենքում, որի ջերմաստիճանը՝ հունվար և փետրվար ամիսներին պետք է լինի 2—5°, իսկ մարտի երկրորդ կեսին 10—15°:

Այդպիսի պայմաններում արդեն մարտի վերջին ընկույզները գոգավոր մասում լուսվում են կարերից և

ծլում: Չպետք է թողնել, որպեսզի ծիլը երկարի, այդ վիճակում անհրաժեշտ է շատ պ կերպով ցանել:

Մեր փորձերից պարզվել է, որ ստրատիֆիկացիայի համար անհրաժեշտ ժամանակաշրջանը տարբեր ձևի ընկույզների համար տարբեր է: Բարակակճեպ և կարերից հեշտությամբ անջատվող բնկույզները նախաքանակաչին մշակության համար ավելի քիչ ժամանակ են պահանջում, քան հաստակճեպ և կարերը միմյանց հետ ամուր ձուլված ձևերը:

Այսպիսով, հայած բնկույզների որակին, նրանց ձևին, խոնավությունը և ջերմաստիճանին, ստրատիֆիկացիայի համար մեկից մինչև երկու ամսվա ժամկետը բավարար է, որպեսզի սերմերը պատրաստ լինեն ցանվելու:

Ստրատիֆիկացիայի չենթարկված սերմերը նախքան ցանելը 5—6 օր պահում են ջրի մեջ, ժամանակ ու ժամանակ փոխելով ջուրը, որպեսզի նրանք չնեխեն: Այնքի հարմար է բնկույզները լցնել պարկերը և իջեցնել հստակ ջրի մեջ, պահելով նույնպես 5—6 օր:

ՍՍԽՄ-ի որոշ շրջաններում՝ օրինակ Մուլգավիայում, սերմերի ծլցումը կատարում են անմիջապես ցանքից առաջ, շատ պ կարգով: Պրտ համար բնորոշում են լավ պատշապանված տաք և արևոտ տեղ: Ընկույզները շերտավ փռում են գետնին, որի վրա լցնում են 3—5 սմ ավազ, իսկ նրա վերևից նույն չափի հաստությամբ շերտով գոմազր, աչխուհետև լավ ջրում են: 7—10 օրից հետո բնկույզները լուսվում են կարերից և պատրաստ են ցանքի համար:

Ընկույզների ցանքը կարելի է կատարել և՛ աշնանը և՛ գարնանը: Սակայն նեխումից և միկների հասցում վնասից խուսափելու համար ավելի հարմար է ցանել գարնանը՝ ստրատիֆիկացիայի ենթարկված սերմերով: Բացի այդ, եթե կլիմայական պայմանները բարենպաստ են և սերմերը նախաքանակաչին մշակության ենթարկված, ապա վաղ գարնանը կատարած ցանքը ավելի լավ արդյունք է տալիս, քան թե ուշացումով կատարածը: Անգամ 10 օրով ուշ ցանված սերմնաբույսերը միևնույն խոնամքի դեպքում

զգալի չափով հեռ են մնում վաղ ցանվածներէից: Այդ տարրերու թիւունը ոչ միայն նկատուում է առաջին տարում, այլև հետագա տարիներին:

Ընկույզի ցանքը Հայաստանի շրջաններում կարելի է կատարելի մարտի երկրորդ տասնօրյակից սկսած մինչև ապրիլի երրորդ տասնօրյակը:

Ցածրագիր և տաք վայրերում անհրաժեշտ է ցանել մինչև մարտի վերջը և ապրիլի սկիզբը, իսկ նախալեռնային և լեռնային շրջաններում՝ ապրիլի ուշ:

Ցանքը կատարում են կամ տնկարանում, կամ անմիջապես ընկուզենու տնեցման հիմնական վայրերում: Տնկարանի համար ընտրում են լավ հողամաս, որը պետք է լինի մոլախոտերից մաքուր, ստորերկրյա ջրերից զերծ, ոչ աղիացած և ոչ ուժեղ կալիային, հնարավորին չափ քամիներից պաշտպանված: Հողամասը աշնանը պետք է վարված լինի 40 սմ խորությամբ, իսկ գարնանը կրկնահերկ արված, փոցիված և հարթեցված:

Ցանքն անհրաժեշտ է կատարել ուղիղ շարքերով: Դրա համար պարանի միջոցով բացում են ուղիղ աւղու 6—9 սմ խորությամբ, նալած սերմերի մեծությանը, ապա այդ աւղուի մեջ մեկը մյուսից 15—20 սմ հեռավորության վրա դասավորում բնկույզները սուր մասով դեպի վերև, կամ կողքի, սրպեսզի բույսի ցողունը ուղիղ աճի: Մշակման աշխատանքները մեքենայացնելու նպատակով շարքը շարքից պետք է հեռու լինի 80-ից մինչև 100 սմ, հաշվի առնելով անտեսությունում եղած կուլտիվատորի չափը:

Այն պեպքում, երբ ցանքը կատարվում է փոքր տարածություններում, որտեղ մեքենայացումը հնարավոր չի, պատրաստում են մարդեր, որոնց մեջ շարքը շարքից գտնվում է 40—50 սմ, իսկ բույսը բույսից 15—20 սմ հեռավորության վրա:

Ցանքից հետո կատարում են մուլչացում, իսկ մաս-դաշ սերմնաբույսերին, արևի կիզիչ ճառագայթների անմիջական ազդեցությունից և սյրվածքներից պաշտպանելու համար, օրվա շոգ ժամերին տալիս են ստվերացում:

Ընկուզենին ընդունակ է տանցքային խոր գնացող արմատ զարգացնելու: Տնկարանում մեծ քանակությամբ կոզային արմատներ տաջացնելու նպատակով, խորհուրդ է արվում ընկուզենու տանցքային արմատը երիտասարդ հասակում հատուկ գոնակները կամ բահերի միջոցով հատել: Սակայն պրակտիկայից հայտնի է, որ առանց այդ օպերացիան կատարելու էլ, տնկարանում արված լավ խնամքի հետևանքով տնեցման հիմնական տեղում տնկելուց հետո, ընկուզենին բավական լավ կաշտպանություն է ապրիլ և զարգացնում է հզոր արմատային սիստեմ, սրբ լրիվ կերպով բավարարում է նրա նորմալ աճը և զարգացումը:

Ցանքից հետո, հատկապես առաջին տարին, հարկավոր է սերմնաբույսերը լավ խնամել, տանձնապես հատուկ աշտպարություն գործնելով ջրելու և փխրեցման աշխատանքներին: Արտարտյան գաշտավայրում, նախալեռնային չոր շրջաններում, ինչպես նաև սեպտեմբրիկայի ցածրագիր վայրերում, տնկարանը անհրաժեշտ է ջրել 7—10 անգամ և յարաքանչյուր ջրից հետո կատարել փխրեցում: Այդ աշխատանքներին զուգընթաց տնկարանը պետք է պարտադրանքով սպառնա և ֆոսֆորական պարարտանյութերով, մեկ հեկտարին 100—120 կգ ազոտի և 50—60 կգ ֆոսֆորի գործող նյութի հաշվով: Բացի այդ, խորհուրդ է արվում խոր վարի ժամանակ հողը մտցնել գոմազր, հեկտարին 30 տոննայի հաշվով:

Նման խնամքի դեպքում, ուսպուրիկայի մի շարք շրջաններում, որտեղ ամառը ջերմաստիճանը բարձր է լինում, առաջին տարին, մինչև օգոստոսի վերջը, սերմնաբույսերը պատրաստ են լինում պատվաստման համար:

ԸՆԿՈՒԶՆՈՒ ՎԵԳԵՏԱՏԻՎ ԲԱԶՄԱՑՈՒՄԸ

Ինչպես վերը նշվեց, սովորաբար ընկուզենին բաղ-մացվում է սերմնելով: Հայկական ՍՍԽ-ում նույնպես ընկուզենին բաղմացվել է բացառապես սերմերի ցանքի միջոցով:

Շատ հաճախ կարելի է աճեցնել լավ հատկանիշներով օժտված բերքատու և պտուղների բարձր որակ ունեցող բնկուղենու ծառ, կամ թե նրա տնկարքների մեջ հայտնաբերել լավորակ ձեռք: Սակայն այդ լավ ձեռքի սերունդները սերմերով բազմացնելիս բնկուղենների լավ հատկանիշները չեն պահպանում, այլ, բնդհակառակը, մեծ մասամբ վատանում են:

Այս պարագայում տեսակի նոր սերունդներում լավ հատկանիշները մամրացնելու միակ միջոցը պատվաստով բազմացումն է, որը հնարավորություն է տալիս պահպանել հայտնաբերված լավորակ և տնտեսական բարձր պիտանիություն ունեցող ձեռքը, արագացնել պտղաբերությունը սկզբը 5—7 տարով, պահպանել ցրտադիմացկուն ձեռքը, դեպի հյուսիս և լեռնային շրջանները տարածելու նպատակով, իսկ եղած տնկարքների սորտային կազմը կարելի է լավացնել վերապատվաստման միջոցով:

Դրա համար էլ բնկուղենու վեգետատիվ բազմացումը կարևոր և աշխատանքային խնդիրներից մեկն է:

Բնկուղենու կուլտուրայով զբաղվող մի շարք հեղինակների տվյալներից պարզվել է, որ նա շատ դժվարությամբ է բազմանում վեգետատիվ ճանապարհով: Կտրոնները բոլորովին չեն արմատակալում, անգամ նրանց արմատակալմանն աջակցող որոշ քիմիական նյութերով վերամշակելու դեպքում:

Վեգետատիվ բազմացման հիմնական և ամենատարածված մեթոդը պատվաստումն է: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ բնկուղենու մոտ պատվաստը շատ դժվարությամբ է ստացվում: Դա բացատրվում է նրանով, որ բնկուղենու բնի կեղևը շատ հաստ է և հարուստ դաբաղային նյութերով, որոնք, կտրվածք առաջանալուն պես, արագ օքսիդանում են օդի առկայությամբ և խանգարում պատվաստակալի և պատվաստացուի համաճումը, դրանով իսկ ցածրացնելով պատվաստի կապակցականությունը:

Գոյություն ունեցող աչքապատվաստի և կտրոնապատ-

վաստի ձեռքից ամենից տարածվածը «օղակաձև պատվաստ» է (окулировка дудкой), որը պատվաստի մյուս ձեռքի համեմատ ավելի դրական արդյունք է տալիս: Սակայն նրա կատարումը բավական դժվար է և այդ պատճառով էլ մինչև օրս արտադրության մեջ չի կիրառվում: Պատվաստման տեխնիկան հետևյալն է՝ հատուկ դանակներով պատվաստակալի վրայից օղակաձև 3—4 սմ երկարությամբ հանում են կեղևը, ապա նույն չափի և ձևի կեղև աչքի հետ միասին հանում են պատվաստացուի վրայից, մի կողմից կտրում, հաղցնում պատվաստակալի վրա և կապում: Նման ձևով պատվաստելու դեպքում անհրաժեշտ է, որպեսզի պատվաստացուն և պատվաստակալը միևնույն հաջաստիճանի լինեն: Այդ հանգամանքը դժվարացնում է բնկուղենու կտրոնների մթերումը հատկապես պտղաբերող ծառերից, որոնք մեծ մասամբ առաջացնում են կարճ ճյուղեր, հիմնականում պտղաբերողներով: Պատվաստակալը կտրոնից ավելի հաստ լինելու դեպքում պատվաստում են վահանաձև, ոչ լրիվ օղակով, այսինքն պատվաստակալի վրա հանում են ոչ թե կեղևի լրիվ օղակ, այլ միայն նրա որոշ շերտը, որն ըստ լույսնության պետք է հավասար լինի կտրոնի վրայից հանած կեղևի վահանին: Բացի դրանից, աշխատանքի տեխնիկան բավական դժվար է, որի համար պահանջվում է պատվաստի հատուկ գանակներ:

Ավելի հեշտ և հասարակ ձևի պատվաստ կատարելու նպատակով մեր կողմից դրվել են փորձեր:

Օգոստոսի վերջին և սեպտեմբերի սկզբին բնկուղենու միամյա և երկարամյա սերմնաբույսերը պատվաստվել են տարբեր եղանակներով: Փորձարկված բոլոր եղանակներից ամենից լավ արդյունք ստացվել է միամյա սերմնաբույսերի արմատովի մոտ կատարած կեղևի վահանով աչքապատվաստի դեպքում:

Աշխատանքի կատարման տեխնիկան կայանում է հետևյալում: Ապրոբացիայի ենթարկված ծառերից կտրվում

են միամյա փայտացած շվեր, որոնցից մթերվում են կտրոններ: Դրա համար շվերի տերևները կտրում են այնպես, որ աչքի մոտ մնա 3—4 սմ երկարություն ունեցող տերևակոթունի մի մասը: Սերմնաբույսերի արմատավզիկը մաքրվում է հողից: Կտրոնից վերցվում է աչքը՝ կեղևի վահանի հետ միասին, 4—5 սմ երկարությամբ և 1,5 սմ լայնությամբ, առանց բնափայտի: Այդ կտտորվում է հետևյալ ձևով: Կտրոնի վրա աչքի շուրջը դանակի ծայրով սնց է կացվում ուղղանկյուն քառանկյան ձևի կտրվածք, որը աչքի ցածի կողմից սնի սեպածե ծայր: Այնուհետև, կեղևը աչքի հետ բնափայտից անջատելու համար, բուխ մասի օգնությամբ, սեղմելով տերևակոթունի հիմքին և աջ ու ձախ շարժելուց հետո և մյուս ձեռքով բռնելով տերևակոթունի ծայրից, արագ կերպով հանվում է կեղևի վահանը աչքի հետ միասին (տես նկ. 7,2): Այդպիսի օպերացիայի զեպում կեղևը անջատվում է բնափայտից, իսկ աչքի տակ մնում է տնթաթելային խրձերի մի մասը (տես նկ. 7,4): Աչքապատմաստը հեշտությամբ կապարելու համար վահանի ներքևի մասը թողնվում է սուր ծայրով: Պատվաստակալի արմատավզիկի մոտ կտտորվում է T ձևի կտրվածք, ապա վահանը աչքի հետ միասին հագցվում է այդ կտրվածքի մեջ և ամուր կապվում:

Նույն ձևով աչքապատմաստ է կապարվում նաև երկամյա բույսերի վրա, սակայն բնիկի տարրեր մասերում:

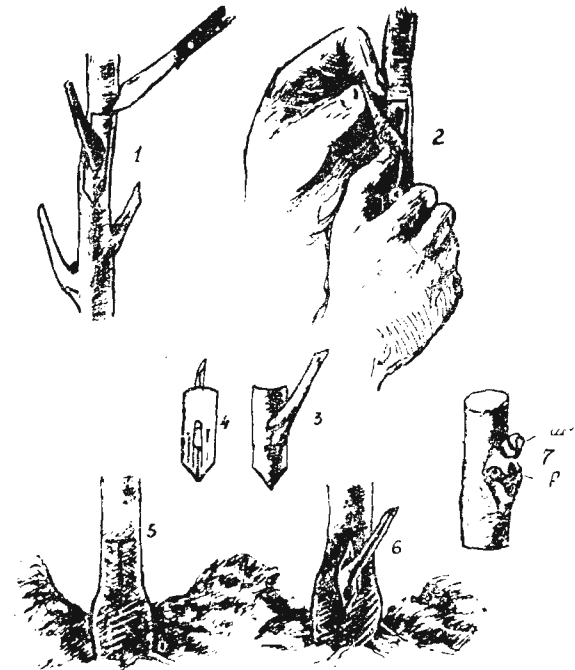
Մեր երկու առավա գիտողություններից պարզվել է, որ կաշոգականության հաջողությունը կախված է՝

- ա) աշխատանքի որակից և նրա արագ կատարելուց.
- բ) մայրական ծառերի վիճակից և նրանցից մթերված կտրոններից ու վերջինների վրայից վերցրած աչքերի որակից:

գ) պատվաստակալների վիճակից և, վերջապես,

դ) հողի խոնավության ճիշտ կարգավորումից:

Աչքապատմաստի ժամանակ վահանի եզրերի կտրվածքը պետք է լինի միանգամայն հարթ և աչքը իրեն առկ պետք է ունենա անոթաթելային խրձեր: Երբեմն վերջինները մնում

Նկ. 7. Աչքապատմաստ կեղևի վահանով առանց բնափայտի: 1. Կեղևի կտրելը կտրոնի վրա: 2. Վահանի հանելը: 3. Մթերված վահանի տեսքը, 5. Աչքապատմաստի տեղը պատվաստակալի վրա: 6. Պատվաստակալի կեղևի տակ հագցրած վահանը: 7. Տերևակոթունի ծոցում եղած աչքերը՝ ա. հիմնական, բ. պահեստային:

են կտրոնի բնավայրի վրա, և աչքապատկաստից հետո պատվաստակալի բնավայրի և վահանի միջև մնում է օդային ազատ տարածություն, որը գծվարացնում է պատվաստվող կոմպոնենտների համաճումը: Պատվաստակալի և վահանի կամբիումի շերտերը ընդհուպ ամուր միմյանց կպչելու համար պետք է նրանց ամուր կապել: Այդ գործում ոչ պակաս նշանակություն ունի նաև կտրոնների վիճակը և որակը, որոնցից վերցվում է աչքը: Խնչպես վերը նշվեց, ընկուզենու պտղաբերող ծառերի հասակը մեծանալու հետ զուգընթաց տվելանում է պտղաբերող շվերի առաջացումը: Այս հանգամանքը գծվարացնում է կտրոնների մթերումը և նրանց վրայից պատվաստի համար աչքերի ընտրելը:

Բացի այդ, այդպիսի ծառերի շվերը ունենում են թույլ աճեցողություն և աչքերի դասավորման տեղերում ծուռված են լինում: Այդ գծվարացնում է աչքերն առանց բնավայրի հանելը: Մեծ մասամբ այդպիսի շվերից աչքեր վերցնելու ժամանակ նրա հետ դուրս է գալիս նաև բնավայրի հաստ շերտ, կամ ճիշտ հակառակը, առանց բնավայրի և անոթաթելային խթանի: Երկու դեպքում է պատվաստի ժամանակ ստացվում է շատ ցածր կազդուրկանություն: Դրա համար էլ պտղաբերող ծառերից աչքապատվաստի համար սլիտանի կտրոններ մթերելու նպատակով, անհրաժեշտ է վաղ գարնանը կտտարել նրանց խոր էտ (երիտասարդացում), որպեսզի ստացվեն ուղիղ և լավ աճ ունեցող շվեր, որոնք կլինեն որակով պատվաստացուներ: Բացի այդ, տվյալ ձևով աչքապատվաստ կատարելու ժամանակ աչքը առանց բնավայրի հանելու համար անհրաժեշտ է մայրական ծառերի մոտ, որոնցից մթերվում են կտրոններ, առաջացնել ուժեղ հյութաշարժություն՝ կտրոնների մթերելուց առաջ նրանց առատ ջրելու միջոցով:

Կտրոնները կտրելի է կտրել պատվաստ կատարելու նախորդ օրվա երեկոյան, կամ թե նույն օրը: Կտրոններն

անհրաժեշտ է պահել թաց շորի կամ պարկի մեջ, որպեսզի նրանք չչորանան:

Պատվաստի համար պիտանի են 1—1,5 սմ տրամաչիք և առողջ բողբոջներ ունեցող հասունացած կտրոնները:

Պատվաստից 3—4 օր հետո անհրաժեշտ է ջրել իսկ 15—20 օր հետո կտտարել ստաշին ստուգումը և կապերի թուլացումը:

Ուշ աշնանը պատվաստները ծածկում են հողով և վաղ գարնանը բացում:

Գարնանը կպած վահանների վրա եղած հիմնական աչքերի մեծ մասը հաճախ աճ չի տալիս: Աչքերը չեն բացվում, իսկ տերևակաթունի հիմքում նրանցից անմիջապես ցածր գտնվող աչքերն ուժեղացնում են իրենց պարզապես և տալիս են աճ (տես նկ. 7, 8): Այս երեւոյթը մենք բացատրում ենք նրանով, որ վահանն անջատելու ժամանակ հաճախ աչքի տակ մնում է դատարկ տարածություն և, ինչպես վերը նշվեց, պատվաստից հետո պատվաստակալի և պատվաստացուի մեջ ստեղծվում են օդային կամերաներ: Այդ օդի առկայությամբ դարձողոնյութերը օքսիդանում են և դրա հետևանքով առաջանում է մի շերտ, որը գծվարացնում է հիմնական աչքի տակ գտնվող անոթաթելային խթանի համաճումը:

Դրա համար էլ, չնայած նրան, որ վահանը կաշում է, աչքը աճ չի տալիս:

Այսպիսով, պատվաստի ժամանակ հիմնական աչքի տակ գտնվող անոթաթելային խթանը ուժեղ ֆլուսոված լինելիս, մեծ մասամբ աճ են տալիս նրանցից անմիջապես ցած գտնվող պահեստային (քնած) բողբոջները: Այդ աչքերի տակ գտնվող ավելի փոքր քանակությամբ եղած անոթաթելային խթանը շատ հազվագյուտ դեպքերում են վնասվում:

Երևանի պլաններում աշնանը պատվաստած տնկիչները հաջորդ տարում հասնում են 175 սմ, իսկ միջինը՝

80—120 սմ, Բացի այդ, կպած պատվաստները տալիս են պատվաստակալի և պատվաստացուի շատ լավ համաճում:

Երկու տարվա վերոնշյալ արդյունքներից պարզվել է, որ ընկուզենու պատվաստի ժամանակ ամենալավ արդյունք (76 տոկոս) ստացվում է միամյա սերմնարույաների վրա, ունի ջնապես արմատավելի մոտ, առանց բնավայտի, կեղևի վանանով կատարած աչքապատվաստի դեպքում: Այնուհետև նույն ձևով կատարած պատվաստը երկամյա սերմնարույաների վրա՝ ընդ որում ավելի բարձր տոկոս է (68) ստացվում պատվաստը ընթացիկ տարվա աճումների հիմքում կատարելու դեպքում:

Ընկուզենու այս ձևի պատվաստը՝ միամյա սերմնարույաների վրա, ավելի հեշտ և հեռանկարային է, քան արվյալ կուլտուրայի համար պատվաստի գոյություն ունեցող մյուս ձևերը:

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ՎԵՐԱՊԱՏՎԱՍՏՈՒՄԸ

Շատ հաճախ այգիներում, տնտառակներում և պուրակներում եղած ցրտադիմացիուն կամ նրբակեղև ընկուզենիների հետ միասին պատահում են նաև պակաս ցրտադիմացիուն, հաստակեղև, վատ որակի պտուղ տվող ծառեր: Այդ ծառերի սորտայնությունը բարելավելու նպատակով անհրաժեշտ է վերապատվաստում կատարել: Քանի որ պտղաբերող ծառերն ունենում են ընթացիկ տարվա թույլ աճումներ, ուստի անհրաժեշտ է վերապատվաստումն ենթուկա ընկուզենիները վաղ գարնանը խորը էտել, որպեսզի ստացվեն առողջ և ուժեղ աճ ունեցող շիվեր:

Այդ օպերացիայից 1—2 ամիս հետո ծառերի վրա թողնվում են պատվաստի ենթակա սրուշ քանակի շիվեր, որոնք պետք է վերապատվաստելուց հետո հանդիսանան սաղարթի հիմնական ճյուղերը, իսկ մյուսները հեռացվեն:

Ամառվա երկրորդ կեսին, պատվաստի սեղոնից մի շարքից առաջ, ծառերը առատ կերպով ջրվում են, որպեսզի

հյութաշարժությունը շիվերի մեջ ուժեղանա: Այնուհետև սպիրտացիայի ենթարկված լավորակ և ցրտադիմացիուն ծառերից վերցվում են կտրոնները և վերը նկարագրված ձևով պատվաստում: Բացի այդ, պատվաստ կարելի է կատարել նաև օդակաձև (окулировка дудкой), երկու դեպքում էլ պատվաստը կատարում են շիվերի հիմքերում: Վաղ գարնանը պատվաստված շիվերը, որոնց վրա կպել են աչքերը, աչքից որոշ հեռավորության վրա հեռացվում են, խոցնելով բուծակ: Աչքերից աճած շիվերը կապում են բուծակից, տալով նրանց որոշակի ուղղություն՝ ապագա սուղարթը ձևավորելու նպատակով: Ծյուղերից առաջացած բոլոր շիվերը, դրանց թվում նաև նախորդ տարվա պատվաստվածների շիվերը, որոնց վրա աչքերը չեն կպել, հեռացվում են: Պատվաստի կաշտականությունը, սաղարթի ներսում ընդհանուր առմամբ ցածր լինելու դեպքում տվյալ տարվա շիվերի որոշ մասը թողնվում է նորից վերապատվաստելու նպատակով:

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ԱՅԳՈՒ ՏԵՂԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՏՆԿՈՒՄԸ ԵՎ ԽՆԱՄՔԸ

Հաշվի առնելով ընկուզենու բիոլոգիական առանձնահատկությունները, Հայկական ՍՍՌ-ի հողա-կլիմայական պայմանները և ռելյեֆը, տվյալ կուլտուրայի աճման համար բարենպաստ շրջաններում անհրաժեշտ է այգու համար սեղ ընտրել քամուց պաշտպանված սարալանջերին և ձորակներում, որտեղ ձմռանը ցրտի սառը հոսանքները չեն կանգնում և կա օդի լավ զրեխաժ: Հաշվի առնելով ընկուզենու պահանջը հողի նկատմամբ, պետք է ընտրել թեթև, թեկուզ քիչ քաղցարոտ, ավազակավային փուխր և հզոր, լավ ջրաթափանց հողեր:

Քանի որ մեր ռեսպուբլիկայում ընկուզենին հիմնականում մշակվում է այգիների շուրջը, ճանապարհների և ջրատար առուների եզրերին, կամ սարալանջերում ու ձո-

ըսկներում, մեծ մասամբ առանց նախօրոք նրա տակ գտնվող հողի մշակման, ապա այն կարծիքն է ստեղծվել, թե իբր ընկուղենին պահանջկոտ չէ հողի նկատմամբ: Սակայն, տվյալ կուլտուրայի տնկումից հետո, լավ կաշոդականություն և հետագա արագ աճի ու զարգացման համար անհրաժեշտ է հողը նախօրոք լավ նախապատրաստել: Դրա համար անհրաժեշտ է մեկ-երկու տարի առաջ ընկուղենու այգու համար առանձնացված տարածությունը խորը վարել, այսինքն 40—50 սմ խորությունը պլանտած անել, իսկ եթե այն տնկվելու է ձորերում, դառիվար սարալանջերում կամ այգիների շուրջը, որտեղ հնարավոր չէ համատարած վար կատարել, ապա պետք է 50—60 սմ խորությունը և 80—100 սմ լայնությամբ փոսեր փորել: Այգիների վայրերում անհրաժեշտ է նաև անցկացնել ջրատար խողովակներ: Հայկական ՍՍՌ-ի շրջաններում ընկուղենու հասակավոր ծառերը փարթամ են աճում և տալիս են լայն փրփրած սաղարթ, մինչև 20—25 մետր, բայց մեծ մասամբ 15—17 մետր տրամագծով: Նկատի ունենալով այդ ընկուղենին հիմնական տեղում պետք է տնկվի 15×15 մ հեռավորության վրա: Որոշ դեպքերում, հաշվի առնելով աճման կոնկրետ պայմանները, կարելի է տնկել 13×13 մ-ի կամ 18×18 մ-ի վրա:

Տնկումները կարելի է կատարել և՛ աշնանը և՛ գարնանը:

Քանի որ ընկուղենին ցանքից հետո առաջին 3—4 տարում տալիս է շատ խորը գնացող արմատային սխտեմ, ուստի նպատակահարմար է տնիկները կամ սերմնաբույսերը հիմնական տեղում տնկել 1—2 տարեկան հասակում, որպեսզի տնիկները տեղափոխելիս արմատային սխտեմն ավելի քիչ վնասվի և լավ կաշոդականություն տա: Պետք է տնիկները հողից այնպես հանել, որ նրանք ունենան 30—40 սմ երկարության արմատներ: Արմատների ծայրերը տնկելուց առաջ անհրաժեշտ է թարմացնել և հեռացնել կտրված և վնասված մասերը:

✓ Ընկուղենու տնկումները կատարվում են նույն կարգով, ինչ որ մյուս պտղատու տեսակներին, միայն թե մի փոքր խոր, այն հաշվով, որ արմատավզիլը հողի մակերեսից 5—6 սմ խորը գտնվի: Նման դեպքում կաշոդականություն տոկոսը ավելի մեծ է լինում:

Երբեմն տնիկներ չունենալու հետևանքով, անհրաժեշտ է լինում ցանքը կատարել միանգամից հիմնական տեղում: Այգիների դեպքերում ավելի նպատակահարմար է կատարել բնացան՝ յուրաքանչյուր բնում 3—5 ընկուղի: Դրա համար անհրաժեշտ է նշված տեղերում նախօրոք պատրաստել բները 10 — 15 սմ խորությամբ և 30—40 սմ տրամագծով: Այգի բների մեջ միմյանցից 10—15 սմ հեռավորության վրա դասավորում են սորատիֆիկացիայի ենթարկված սերմերը և վրայից լցնում մոտ 10 սմ հաստություն հող ու վերևից թեթևակի ամրացնում: Արարատյան դաշտավայրի և նախալեռնային շրջանների շոգ վայրերում խորհուրդ է տրվում զարնանը ցանքի դեպքում կատարել մուլչացում: Հետագայում բներում սերմնաբույսերը նոսրացվում են, թողնելով նրանցից ուժեղները: Նոսրացումը կատարվում է աստիճանաբար 2—3 տարվա ընթացքում:

Տնկարանից 3—4 տարեկան տնիկները անհրաժեշտ է հանել ավելի լավ արմատային սխտեմով, այլապես կըպչողականությունը ցածր կլինի, կամ թե կպած տնիկները առաջին 1—2 տարում կունենան թույլ աճ, որը կանդրադառնա նաև ծառերի հետագա տարիների աճի և զարգացման վրա:

Խնամքի տեսակետից առաջին երկու տարում անհրաժեշտ է լուրջ ուշադրություն դարձնել ջրի և փխրեցման վրա: Յանքից կամ անկումից անմիջապես հետո պետք է ջրել, անգամ եթե անձրևային եղանակ լինի: Ռեուպուրիկայի շոգ եղանակ ունեցող շրջաններում, հնարավորության դեպքում, հարկավոր է առաջին տարին ջրել 7—10 անգամ, իսկ երկրորդ և հետագա տարիներին՝ ավելի պակաս:

→ Ընկուղենին բնական պայմաններում և այգիներում

մշակելիս առանձնակի ձևավորման կարիք չի զգում: Էտե-
լիս պետք է խուսափել ճյուղերի կարճացումից և ավելորդ
կտրվածքներ առաջացնելուց: Միայն անհրաժեշտ է առա-
ջին երկու աստիճանից հետո մասում առաջացած շիվերը
հեռացնել Այնուհետև թեթև էտի կարգով հետաքվում են
սաղարթի ներսում առաջացած չոր ճյուղերը խանգարող
շիվերը, իսկ ցրտահարումից հետո չորացած ճյուղերը և դրա
հետևանքով առաջացած շիվերի այն մասը, որը կարող է հե-
տագայում խանգարել ընկուզենու սաղարթի նորմալ ձևին:

Ընկուզենու պտղաբերող և հասակավոր ծառերի էտը
կատարվում է նույն ձևով, միայն շատ ծեր ծառերը երի-
տասարդացվում են: Առաջին հերթին հեռացվում են չոր
և չորացող ճյուղերը, ապա մյուս՝ ծերացածները, իսկ
հեռագայում հեռացվում է այդ օպերացիայի հետևանքով
առաջացած լազմաթիվ շիվերի մի մասը, թողնելով նրան-
ցից ավելի ուժեղները:

Ցրտահարման հետևանքով ամբողջ ծառը, մինչև ար-
մատավիզը շարքից դուրս գալու և դարձանը նոր շիվեր
առաջանալու դեպքերում, ծառի վերականգնման նպատա-
կով ամռան երկրորդ կեսին պետք է թողնվեն շիվերից
ամենաուժեղները՝ 1—2 հատ, և մյուսները հեռացվեն: Հա-
ջորդ տարվանից դրանք պետք է ձևավորվեն, որպես նոր
ծառեր:

→ Ընկուզենու այգում ծառերի միջընթացին և միջբույ-
սային մեծ հեռավորությունների և ավյալ կուլտուրայի
տնկումից մինչև նրա լրիվ բերքատվություն մինչև ընկած
երկար ժամանակաշրջանի շնորհիվ մեծ հնարավորություն-
ներ կան նրա միջնաբային տարածությունները այլ կուլ-
տուրաներով զբաղեցնելու և հողամասը լիարժեք օգտագոր-
ծելու համար:

Միջնաբային տարածություններում կարելի է տըն-
կել կարճատև կյանք և թույլ աճ ունեցող պտղատու աե-
սակներ, օրինակ, դեղձենի, սալորի շատ տեսակներ, ինչպես
նաև հատապտուղներ: Այդ բոլորին դուզընթաց, առաջին

տարիներին կարելի է մեծ հաջողությամբ մշակել բանջա-
րանոցային կուլտուրաներ: ←

Այգու հետագա խնամքը կայանում է հաճախակի
սոդոման, հողի փխրեցման, հիվանդությունների ու ֆիտո-
սատուների դեմ պայքարելու մեջ:

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ՎՆԱՍԱՏՈՒՆԵՐԸ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ընկուզենին, համեմատած մյուս պտղատու կուլտու-
րաների հետ, ավելի դիմացկուն է ֆիտոտուների և հի-
վանդությունների հանդեպ. ըստ երևույթի տերևների մեջ
գտնվող որոշ էթերային յուղերի յուրահատուկ հոտը վա-
նում է վնասատուներին:

Վնասատուներից ամենից շատ տարածվածը բոլորին
հայտնի ընկուզենու պտղակերն է, որին Հայկական ՍՍԽ-ի
պայմաններում հանդիպում ենք ամենուրեք, ուր աճում
է ավյալ կուլտուրան: Մեր դիտողություններից պարզվել
է, որ ռեսպուրիկայի ցածրագիր և շոգ վայրերում պտղա-
կերը մեծ ֆուսս է հասցնում ընկուզենու տնկարքներին,
երբեմն ֆուսսելով առանձին ծառերի բերքի 90 և ավելի տո-
կոսը: Նախալեռնային, չափավոր տաք և ավելի խսնավ եղա-
նակ ունեցող դոտիներում ծառերը ընկուզենու պտղա-
կերից ավելի քիչ են տուժում, իսկ որոշ տեղեր այդ ֆուսսը
աննշան չափերի է հասնում:

Պտղակերը ֆուսսում է պտուղները թրթուրի ստադի-
այում, թրթուրն ունի սպիտակ կամ դեղին գույն: Կրծե-
լով պտղապատիճի պտղակույթի մասը, թրթուրը սկզբից ներս
է մտնում պտղապատիճի մսի մեջ, իսկ այնուհետև ընկուզի
հիմքի մասից նրա միջուկի մեջ, ուտում այն, ազատելով
և լցնելով ֆուսսված պտուղները մուգ-դարչնագույն ար-
տաթորանքով: Առանձին դեպքերում թրթուրն ուտում է
ամբողջ միջուկը, իսկ սովորաբար՝ նրա մի մասը: Մի-
թրթուրը մեծ մասամբ ֆուսսում է մի քանի պտուղ: Մի-
ջուկներից լրիվ զրկված ընկուզները ծառերից թափվում

ենց ցած, իսկ մասնակի վնասվածները մնում են ծառի վրա մինչև բերքահավաքը:

Պտղակերի դեմ պայքարելու հիմնական միջոցներից մեկը ծառի բունը և հաստ ճյուղերը հին կեղևից խնամքով մաքրելն է:

Պայքարի մյուս ձևը դա որսիչ գոտիների օգտագործումն է: Թրթուրներն աշնանը, սովորաբար սողալով ծառի հին, մաքրված կեղևի վրայով, իջնում են դեպի ցած և հավաքվում գոտիների մեջ: Վերջինս հնարավորություն է տալիս ոչնչացնելու նրանց, ավյալ գոտիները հանելու և աչքելու, կամ թե ծառի վրա ուժեղ տրորելու միջոցով: Ծառերից ընկած վնասված պտուղները նույնպես անհրաժեշտ է հավաքել և այրել:

Բույցի դրանից, ընկուղենու պտղակերի դեմ պայքարելու նպատակով կարելի է ծառերը փոշոտել ԴԴՏ-ի 5-տոկոսանոց դոսառով և սրսկել հանքայուղային էմուլսիաներ, խառնելով նրանց 2 տոկոս ԴԴՏ: Այդ աշխատանքները կատարվում են ֆլասատուրի զարգացման համապատասխան ֆազայում:

Ընկուղենուն չնչին վնասներ են հասցնում որոշ լվիճներ և տղեր, որոնց վրա մենք առանձնապես կանգ չենք առնի:

Հայկական ՍՍԽ-ում ընկուղենու հիվանդություններից ամենատարածվածը տերևների բծավորությունն է, որի հարուցիչը *Massonia juglandis* սպորանգիան է, վերջինը տերևների վրա առաջացնում է դունաթափված բծավորություններ, մուգ-դարչնագույն եզրերով: Երբեմն ծառերի ամբողջ տերևները ծածկվում են բծավորություններով, չսրածում և ժամանակից շուտ թափվում: Այդ հիվանդության դեմ պայքարի հիմնական միջոցը բորբոքանեղուցի պարբերաբար սրսկելն է, ինչպես նաև հիվանդություններից առժամ, թափված տերևների հավաքելը և այրելը:

Բացի այս հիվանդությունից, շատ հազվադեպ հանդիպում են նաև ընկուղի բակտերիոզը, պտուղների սև փթումը և այլն, որոնք լուրջ վնասներ չեն պատճառում:

ԸՆԿՈՒՋԵՆՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ԴԱՇՏԱՊԱՇՏՊԱՆ ԱՆՏԱՌԱՇԵՐՏԵՐՈՒՄ

Շնորհիվ մի շարք կարևոր տնտեսական և բիոլոգիական առանձնահատկությունների, ընկուղենին շատ մեծ հետազոտություններ ունի դաշտապաշտպան անտառաշերտերում տեղ գրավելու համար:

Ընկուղենին պետք է մեծ չափով մտցվի դաշտապաշտպան անտառաշերտերում օգտագործվող ծառատեսակների կազմի մեջ:

Ընդհանրապես անտառատնկումներին և դաշտապաշտպան անտառաշերտերին ստեղծման ժամանակ խորհուրդ է տրվում ընդհանուր տնկարքների մեջ մտնել 5—10 տոկոս ընկուղավորներ:

Ընկուղենու ծառերը դաշտապաշտպան անտառաշերտերում կարելի է տեղադրել շերտի եզրով, համաառաժ շարքով: Այդ շարքում ընկուղենու ծառերի միջև եղած հեռավորությունը պետք է լինի 5 մետր: Ընկուղենու շարքը անտառաշերտերի վերջին շարքից պետք է հեռու լինի 5 մետրով:

Անտառաշերտերում կարելի է տեղադրել ընկուղենու համաառաժ երկու շարք:

Տնկումները կատարվում են կամ սերմերով, կամ թե տնկիներով: Սերմ ցանելու դեպքում յուրաքանչյուր ընում գնում են 3—4 ընկուղի, իսկ տնկումների ժամանակ օգտագործվում են մեկ-երկու տարեկան տնկիներ:

Ցանքը կատարվում է վաղ գարնանը, սարատիֆիկացիայի ենթարկված սերմերով, կամ աշնանը՝ առանց սարատիֆիկացիայի:

Ցանքի խորությունը պետք է լինի 6—9 սմ, նայած ընկուղիների մեծությանը:

Յանքից կամ տնկումից անմիջապես հետո անհրաժեշտ է ջրել:

Շարքերում, ընկուզենիների միջև, ինչպես նաև անտառաշերտի և ընկուզենու շարքի միջև ընկած տարածությունները կարելի է զբաղեցնել տխլենու կամ հոնի տնկիներով, տալով նրանց 2,5×2,5 մետր հեռավորություն:

Ընկուզենին ծառատեսակների և թփուտների հետ խառը կարելի է տեղադրել նաև այլ սխեմայով: Այդ դեպքում դարձյալ ընկուզենու հեռավորությունը ծառատեսակների շարքում լինում է 5 մետր, իսկ նրանց միջև տրեկվում կամ ցանվում են ուրիշ անտառային տեսակներ, ինչպես, օրինակ, հացենի, թխկի, գլեղիչիա և այլն: Շարքի երկու կողմերից, 30—40 սմ հեռավորության վրա, տրեկվում են թփեր՝ դեղին ակացիա, տխլենի, հոն, փշատ:

Ծառատեսակների շարքում ընկույզների և այլ տեսակների միջև նույնպես տնկվում են թփեր, որոնք արագ աճելով, հնարավորություն չեն տալիս մոլախոտերին զարգանալու: Հետագայում այդ թփերը նույնպես դուրս են գալիս շարքից կամ ոչնչացվում են:

Այդպիսի կոմպլեքս շարքերը դասավորվում են մեկը մյուսից 5 մետր հեռավորության վրա, որոնց միջև միմյանցից 40 սմ հեռավորության վրա ժապավենաձև թրփուտներ են տնկվում:

Անտառաշերտերում այդպես մեկը մյուսին հաջորդելով տնկվում է 5 շարք և շարքի ընդհանուր լայնությունը ստացվում է 25 մետր: Այդ նույն սկզբունքով կարելի է նաև ավելացնել ընդհանուր շերտի լայնությունը, նայած պահանջի:

Անտառաշերտը հիմնելուց առաջ անհրաժեշտ է նախապատրաստել հողը, կատարելով խոր վտր:

Յանքը և տնկումները վերջացնելուց հետո, հետագա խնամքը տարվում է ընդհանուր կարգով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	52
Ընկուզենու տնտեսական նշանակությունը	5
Կուլտուրայի պատմությունը և նրա տարածվածությունը	7
Ընկուզենու բուսաբանական նկարագրությունը	11
Իրոյդիական առանձնահատկությունները	12
Ընկուզենու պահանջը աճման պայմանների նկատմամբ	18
Ընկուզենու տարածման դոտիները Հայկական ՍՍՌ-ում	19
Ընկուզենու ձևերը Հայկական ՍՍՌ-ում	23
Ընկուզենու բերքահավաքը և նախապատրաստումը պահելու համար	27
Ընկուզենու բազմացումը	31
Տնկարանի հոգամասի ընտրությունը և նախապատրաստումը ցանքի համար	32
Սերմերի ընտրությունը ցանքի համար, նրանց ստրատիֆիկացիան, ցանքը և սերմաբույսերի խնամքը	33
Ընկուզենու վեղետատիվ բազմացումը	37
Ընկուզենու վերապատկաստումը	44
Ընկուզենու այգու տեղի ընտրությունը, տնկումը և խնամքը	45
Ընկուզենու ֆեռաստուտները և հիվանդությունները	49
Ընկուզենու օգտագործումը դաշտապաշտպան անտառաշերտերում	51

Աղեւսանդր Հովսեփի Գրիգորյան

Ը Ն Կ Ո Ի Ջ Ե Ն Ի

Պատ. խմբադիր Հ. Խ. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

Հրատ. խմբադիր Ս. Հ. ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

Տեխ. խմբ. Մ. Ա. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ Կոնսրուկ սրբադրիչ Ա. Գ. ԱՐՋԱՔԱՆՅԱՆ

ՎՋ 11577 ԽՀԽ 268 Հրատ. 1178 Պատվեր 241 Տիրում 1000

Հանձնված է տպագրության 20/V 1955 թ., տարագրված է տպագրության 26/VII 1955 թ., ապ. 31₃ մամուլ, հրատ. 2, 17 մամուլ, Գինը 65 Կ.

Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչ. տպարան, Երևան, Արտվյալ 124: